

O. EMILIAN LENART OFMObs

PRZEDTRYDENCKIE RĘKOPISY LITURGICZNE
W BIBLIOTECE PROWINCJI
OO. BERNARDYNÓW W KRAKOWIE.
STUDIUM ŹRÓDŁOZNAWCZO-LITURGICZNE *

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	[1]
Bibliografia i wykaz skrótów bibliograficznych	[3]
Wstęp	[7]
Rozdział I: Pochodzenie rękopisów liturgicznych	[10]
§ 1. Biblioteki bernardyńskie w XV i XVI wieku	[10]
§ 2. Skryptoria, skryptorzy i iluminatorzy	[14]
§ 3. Biblioteka Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie	[17]
Rozdział II: Rękopisy liturgiczne w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie	[20]
§ 1. Księgi liturgiczne zawierające teksty mszalne	[21]
§ 2. Księgi liturgiczne służące do sprawowania liturgicznej modlitwy godzin kanonicznych	[22]
Rozdział III: Kryteria rozpoznawania bernardyńskich rękopisów liturgicznych	[24]
A. Kryteria zewnętrzne	[25]
B. Kryteria wewnętrzne	[25]
Inwentarz rękopisów liturgicznych z XIV i XVI wieku Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie	[28]
Zakończenie	[46]

WYKAZ SKRÓTÓW

ABMK	— „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, Lublin 1959—
A.D.	— Anno Domini
AK	— „Ateneum Kapłańskie”, Włocławek 1909—
ant.	— antyfona
ap.	— apostoł
ArKUL	— Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

* Praca magisterska i licencjacka wykonana w 1981 r. pod kierunkiem ks. doc. dra hab. Wacława Schenka na seminarium liturgiki Instytutu Teologii Pastoralnej KUL.

ArPł	--- Archiwum Diecezjalne w Płocku
Ben.	--- Benedictus (ant. na Kantyck Zachariasza)
Ber	--- Bernardyni
Bibl.	--- Biblioteka
BJ	--- Biblioteka Jagiellońska, Kraków
BKapSd	--- Biblioteka Kapitułna w Sandomierzu
BKórń	--- Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk
BKUL	--- Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
BŁopLb	--- Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie
BN	--- Biblioteka Narodowa
br.	--- brat (zakonny), brevis
BSemKi	--- Biblioteka Seminarium Duchownego w Kielcach
BSemLb	--- Biblioteka Seminarium Duchownego w Lublinie
BSemPł	--- Biblioteka Seminarium Duchownego w Pelplinie
BSemPz	--- Biblioteka Seminarium Duchownego w Poznaniu
BSemSd	--- Biblioteka Seminarium Duchownego w Sandomierzu
BSemWł	--- Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku
BUWr	--- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
BUWrB	--- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, księgozbiór św. Bernardyna
cm	--- centymetr
Comm.	--- Communio (ant. na Komunię)
CT	--- „Collectanea Theologica” (tytuł poprzedni „Przegląd Teologiczny” — PT), Lwów 1931—1939; Warszawa 1949—
dz.	--- dziewica
fasc.	--- fasciculus (fascykul, zeszyt)
fr.	--- frater (brat zakonny)
Grad.	--- Graduał (we Mszy św.)
ilum.	--- iluminator
ilustr.	--- ilustracja
Intr.	--- Introit (ant. na Wejście we Mszy św.)
Krak.	--- Kraków
Laud.	--- Laudesy (poranna modlitwa Liturgii Godzin)
Łac.	--- Łaciński
m.	--- męczennik
MDSd	--- Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu
Mgt.	--- Magnificat (ant. na Kantyck NMP)
MMAe	--- „Musica Medii Aevi”, Kraków 1965—
MPH	--- Monumenta Poloniae Historica I—IV, wyd. A. Bielowski (od roku 1946 — MPHn), I—V, Lwów 1864—1888; VI, Kraków 1893; I—VI, Warszawa 1960—1961 ² .
mps	--- maszynopis
not.	--- notacja muzyczna
ok.	--- około
OO. Ber Kr	--- Ojcowie Bernardyni w Krakowie
OO. Ber L	--- Ojcowie Bernardyni we Lwowie
Offer.	--- Offertorium (ant. na ofiarowanie we Mszy św.)
por.	--- porównaj
opr.	--- oprawa
przyp.	--- przypis

PaL	— „Pamiętnik Literacki”, Lwów—Wrocław 1902—
perg.	— pergamin, pergaminowy
R.	— Responsorium
Ps.	— Psalm
R. kr	— Responsorium krótkie
r.	— rok
RBL	— „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, Kraków 1948—
repr.	— reprodukcja, reprint
RKr	— „Rocznik Krakowski”, Kraków 1898—
RL	— Rękopis liturgiczny (przy sygn.)
rps	— rękopis
RTK	— „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, Lublin 1949—
RTPNP	— „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, Poznań 1860—1928.
STV	— „Studia Theologica Varsaviensia”, Warszawa 1963—
Trac.	— Tractus (ant. we Mszy św.)
V.	— Versus
v	— verso (odwrotna strona karty rękopisu)
Vesp.	— Vesperae (Nieszpory)
Vol.	— Volumin
w.	— wiek
zob.	— zobacz

BIBLIOGRAFIA I WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH

Źródła rękopiśmienne

Memoriale Patrum	— Memoriale Patrum ac Fratrum mortuorum Ordinis Minorum S.P. Francisci regularis Observantiae Provinciae Maioris Poloniae S. Marie Angelorum, Sub regimine A.R.P. Joannis Nepomuceni Modlibowski, Varsaviae A.D. 1793 (bez sygn.).
Rps I-b-20	— Catalogus fratrum atque benefactorum defunctorum huius loci nostri Cracoviensis, qui floruerunt in hoc sacro loci Sancti Bernardini, illi meritis apud Deum isti vero summis beneficiis propter Deum et ob coronam gloriae. Ab anno receptionis loci huius, scilicet 1453 usque ad annum 1601.
Rps W-20	— Catalogus fratrum mortuorum ordinis Minorum de Observantia beati Francisci in provincia Polona conscriptus per patrem Innocentium.

Źródła drukowane

Kronika skiego	Komorow- — J. Komorowski. Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a fr. Joanne de Komorowo compilatum. Wyd. K. Liske, A. Lorkiewicz. MPH T. 5. Warszawa 1961, repr. z 1888.
-------------------	---

Opracowania

Ameisenowa	— Z. Ameisenowa. Cztery polskie rękopisy iluminowane z lat 1524—1528 w zbiorach obcych. Kraków 1967.
Bartkowski	— B. Bartkowski. Hymn „Gloria Laus” w polskich zabytkach chorałowych. MMAe 6: 1977 s. 67—85.

- Bąk — F. Bąk. Średniowieczne graduały franciszkańskie. MMAe 3: 1969 s. 91—111.
- Bogdalski Ber — Cz. Bogdalski. Bernardyni w Polsce. T. I—II. Kraków 1933.
- Boehmer — H. Boehmer. Analekten zur Geschichte des Franziscus von Assisi. W: Sammlung ausgewählter Kirchen und Dogmengeschichtlicher Quellschriften. Hrsg. von G. Krüger. Tübingen 1961 s. 4—21.
- Brückner ES — A. Brückner. Encyklopedia Staropolska. T. I—II. Warszawa 1939.
- Cempura: Graduał — H. Cempura. Starosądecki Graduał franciszkański z II połowy XIII wieku. Lublin 1966 (mps ARKUL).
- Cempura: Mandatum — H. Cempura. Franciszkańskie Mandatum w średniowiecznych rękopisach w Polsce. MMAe 3: 1969 s. 114—121.
- Cempura: Trzynastowieczne rpsy — H. Cempura. Trzynastowieczne liturgiczne rękopisy franciszkańskie w Polsce w świetle badań Van Dijka i Walkera. ABMK 12: 1966 s. 75 i nn.
- Chłopocka — H. Chłopocka. Gniezno głównym ośrodkiem polityczno-administracyjnym Wielkopolski do połowy XIII wieku. W: Dzieje Gniezna. Warszawa 1965 s. 146 i nn.
- Chodyński — S. Chodyński. Rytuály polskie. EKOść XXIV 37—38.
- Chwalewik — E. Chwalewik. Zbiory polskie. T. I—II. Kraków — Warszawa 1926—1927.
- Danielski — W. Danielski. Agendy i Kancjonały Katedry Krakowskiej na Wawelu. RTK 24: 1977 z. 4 s. 35—53.
- Danielski: Antyfonarz — W. Danielski. Antyfonarz. EK I 711—714.
- Danielski: Brewiarz — W. Danielski. Brewiarz. EK II 1064—1071.
- Długosz — T. Długosz. Gloria Maryjne. RBL 1951 z. 4 s. 127—128.
- Dobrowolski: Sztuka gotycka — T. Dobrowolski. Wystawa polskiej sztuki gotyckiej w Warszawie. RKr 24: 1935 s. 34—58.
- Dzieduszycki — M. Dzieduszycki. Zbigniew Oleśnicki. T. II z. 4 Kraków 1854.
- Eisenhofer — L. Eisenhofer. Handbuch der katholischen Liturgik. Bd. 1—2. Freiburg im Breisgau 1932—1933.
- EK — Encyklopedia Katolicka. I—II. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin 1973—
- EKOść — Encyklopedia Kościelna I—XXXIII. Red. M. Nowodwor-ski, A. Zaremba, S. Biskupski. Warszawa — Płock — Włocławek 1873—1933.
- Estr — K. Estreicher. Bibliografia polska I—XXXIV. Kraków 1872—1951.
- Eszer — K. Eszer. Franziskus von Assisi und Katharer seiner Zeit. „Archivum Franciscanum Historicum”. Bd 51: 1958 s. 231—263.
- EWK — Encyklopedia Wiedzy o Książce. Wrocław 1971.
- Feicht — H. Feicht. Muzyka liturgiczna w polskim średniowieczu. MMAe 1: 1965 s. 9—46.

- Franz: Benediktionen — A. Franz. Die Kirchlichen Benediktionen in Mittelalter. Bd. 1. Freiburg im Breisgau 1909.
- Gieburowski — W. Gieburowski. Chorał gregoriański w Polsce od XV do XVII wieku. Poznań 1922.
- Gieysztor — A. Gieysztor. Zarys dziejów pisma łacińskiego. Warszawa 1973.
- Gloger — Z. Gloger. Encyklopedia Staropolska. T. I—IV. Warszawa 1958.
- Gładysz: Sekwencje — B. Gładysz. Łacińskie sekwencje mszalne z polskich źródeł średniowiecznych. AK 33: 1934 z. 2 s. 347—360.
- Gładysz: Sekwencje XV — B. Gładysz. Sekwencje XV wieku. AK 33: 1934 z. 4 s. 487—496.
- Głombiowski, Szej- — K. Głombiowski, H. Szejkowska. Książka kowska kowska rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu. Warszawa 1971.
- Gregorianum ed. Liet- — D. Lietzmann. Das Sacramentarium Gregorianum. zmann Münster in W. 1967 repr. z 1921.
- Gołos: Zabytki muzyki — J. Gołos. Badania i odkrycia zabytków polskiej muzyki. „Ruch Muzyczny” 1963 nr 7 s. 1—67.
- Gołos: Zabytki wielo- — J. Gołos. Dalsze nieznane zabytki polskiej wiclogło- głośowości sowości. Muz. 8: 1963 nr 1/2 (28/29) s. 27—38.
- Greniuk — F. Greniuk. Księgi liturgiczne obrządku rzymskiego. W: Liturgika ogólna. Praca zbior. Lublin 1973 s. 263—268.
- Grudziński Ber — K. Grudziński. Bernardyni w latach 1772—1970. W: Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772—1970. Praca zbior. pod red. J.R. Bara. Warszawa 1978 s. 7—131.
- Grudziński: Sprawo- — K. Grudziński. Sprawozdanie o działalności Archi- zdanie 1975 wum Prowincji, Biblioteki Prowincji i Muzeum Prowin- cji za lata 1972—1975. Kraków 1975 s. 1—2 (bez sygn. mps dla Prowincjałatu).
- Grudziński: Sprawo- — K. Grudziński. Sprawozdanie o funkcjonowaniu zdanie 1978 Archiwum Prowincji i Biblioteki Prowincji w okresie od 1975—1978. Kraków 1978 s. 1—2 (bez sygn. mps dla Pro- wincjałatu).
- Grycz — J. Grycz. Z dziejów i techniki książki. Wrocław 1951.
- Huščava — A. Huščava. Dejiny a vyvoj naseho písma. Brati- slava 1951.
- Indeks śpiewów — Indeks śpiewów ordinarium missae w graduałach pol- skich do 1600 roku. W: Muzyka religijna w Polsce, ma- teriały i studia, pod red. J. Pikulika. T. 2. Warszawa 1978 s. 164—256.
- Kantak Ber — K. Kantak. Bernardyni polscy. T. I—II. Lwów 1933.
- Kantak Fran — K. Kantak. Franciszkanie polscy. T. I—II. Kraków 1937—1938.
- Kantak: Kapituły — K. Kantak. Kapituły i Konstytucje bernardyńskie w XV i XVI wieku. PT Lwów 1932 s. 53—74.
- Kantak, Szablowski, — K. Kantak, J. Szablowski, J. Żarnecki. Żarnecki Kościół i klasztor OO. Bernardynów w Krakowie. Kra- ków 1938.
- Kowalewicz — H. Kowalewicz. Polska twórczość sekwencyjna wie-

- ków średnich. W: *Średniowiecze. Studia o kulturze*. T. 2. Wrocław 1965 s. 132—302.
- Kowalski — J.W. Kowalski. *Liturgika*. Warszawa 1956.
- Lewański — J. Lewański. *Dramat i dramatyzacje liturgiczne w średniowieczu polskim*. MMAe 1: 1965 s. 93—159.
- Lewkowicz — W. Lewkowicz. *Muzyka sakralna*. Warszawa 1961.
- Maciejewski — T. Maciejewski. *Kyrieale i jego percepcja w Polsce do XVI wieku*. „Musica Antiqua”. Bydgoszcz 1975 s. 42—74.
- Malinowski — Z. Malinowski. *Graduał bernardyński proveniencji Odrowążów z I połowy XVI wieku*. Lublin 1970 (mps ArKUL).
- Martynowski — T. Martynowski. *Miniaturowe malarstwo krakowskie*. „Przegląd Lwowski”, T. 8: 1874 z. 13 s. 253—263.
- Mazurek — A. Mazurek. *Kasata zakonu Bernardynów w zaborze pruskim*. W: *Studia z historii Kościoła w Polsce*. T. 1. Warszawa 1972 s. 435—527.
- Miazga: Antyfonarz 1372 — T. Miazga. *Antyfonarz kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*. Graz 1977.
- Miazga: Credo — T. Miazga. *Die Melodien des einstimmigen Credo der Römisch-Katholischen Lateinischen Kirche*. Graz 1976.
- Miazga: Osterprozession — T. Miazga. *Die Gesänge zur Osterprozession in den handschriftlichen Überlieferungen vom 10. bis zum 19. Jahrhundert*. Graz 1979.
- Miodońska: Graduał Odrowążów — B. Miodońska. *Iluminacje Graduału bernardyńskiego fundacji Odrowążów*. RKr XXXIX. Wrocław 1968 s. 31—65.
- Miodońska: Krakowskie rpsy — B. Miodońska. *Iluminacje krakowskich rękopisów z I połowy wieku XV w Archiwum Kapituły Metropolitalnej na Wawelu*. Kraków 1967.
- Miodońska: Rex Regum — B. Miodońska. *Rex Regum i Rex Poloniae w dekoracji malarskiej Graduału Jana Olbrachta i Pontyfikału Erazma Ciołka*. Kraków 1979.
- Pajak — J. Pajak. *Rękopis liturgiczno-muzyczny Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie sygn. 18/RL*. Lublin 1977 (mps ArKUL).
- Pirożyński — M. Pirożyński. *Zakony męskie w Polsce*. Lublin 1937.
- Pikulik: Alleluia — J. Pikulik. *Alleluia of easter cycle in mediaval Poland*. CT 45: 1975 s. 135—158 (fasc. specialis).
- Pikulik: Indeks sekwencji — J. Pikulik. *Indeks sekwencji w polskich rękopisach muzycznych*. Warszawa 1974.
- Pikulik: Ordinarium missae — J. Pikulik. *Franciszkańskie „Ordinarium missae” w średniowiecznej Polsce*. STV 10: 1971 nr 2 s. 111—130.
- Pikulik: Sekwencje — J. Pikulik. *Sekwencje polskie*. MMAe 4: 1973 s. 7—126.
- Pikulik: Sekwencje Adama — J. Pikulik. *Sekwencje Adama St. Victor w Paryżu w polskich rękopisach muzycznych*. ABMK 20: 1970 s. 163—176.
- Pikulik: Sekwencje — J. Pikulik. *Sekwencje Notkera Bałbulusa w polskich*

Franciszek, jak również jego następcy¹. Dają temu wyraz także uchwały Kapituł Generalnych, które często akcentowały rolę liturgii, zarówno dla formacji życia wewnętrznego zakonników², jak i dla modeli ich apostolatu. Wskazuje na to i układ średniowiecznego brewiarza franciszkańskiego, który był propagowany przez generała franciszkanów Haymona z Faversham († 1243)³. Obowiązek uczestniczenia nawet nowicjuszy we wspólnej modlitwie brewiarzowej i Mszy św. jest podkreślany przez uchwały pierwszych kapituł. Wszyscy winni być czynnie zaangażowani w wykonywaniu śpiewanej liturgii⁴. Kapituła odbyta w 1242 roku w Bolonii postanawia, aby teksty liturgiczne ksiąg franciszkańskich dostosować do rzymskiej tradycji chorałowej. Stąd znamieną jest dla franciszkańskich ksiąg liturgicznych nota: „secundum ordinem Curiae Romanae”⁵.

Od chwili przybycia Braci Mniejszych Konwentualnych z Pragi do Wrocławia, to jest od 1236 roku zauważamy na terenie Polski franciszkańskie księgi liturgiczne⁶. W następnym roku powstają klasztory w Krakowie, Przemysłu, a w 1238 w Płocku. Liturgię franciszkańską przyjęły również klaryski. Pierwszy ich klasztor powstał w Zawichoście (1225 r.). W 1280 roku błogosławiona Kinga zakłada największy klasztor klarysek w Starym Sączu, a krótko przed 1284 r. Przemysław II funduje podobny konwent w Gnieźnie⁷.

Wspomniany typ liturgii franciszkańskiej był sprawowany także u Obserwantów, zwanych u nas BERNARDYNAMI, których działalność na ziemiach polskich związana jest z przybyciem w sierpniu 1453 roku Jana Kapistrana do Krakowa. W tym też roku kardynał Zbigniew Oleśnicki funduje pierwszy klasztor bernardyński na Stradomiu. Odegrał on ważną rolę dzięki swemu skryptorium, które zaopatrywało w księgi liturgiczne większość klasztorów bernardyńskich. Od pierwszych lat istnienia tego klasztoru znajdujemy tam także drukarnię, jako jedną z pierwszych w Krakowie⁸. W następnych latach obserwujemy gwałtowny wzrost ilościowy bernardynów, którzy do czasu przybycia jezuitów do Polski wywierali najmocniejszy wpływ na religijność miast i wsi⁹.

Podobnie jak w Krakowie, własne skryptorium posiadali bernardyni w klasztorze lwowskim. Stąd zaopatrywano w rękopisy liturgiczne konwenty położone bliżej Lwowa.

Rękopisy liturgiczne, które powstały w obydwu skryptoriach bernardyńskich przetrwały do naszych czasów. Posiadają one niewątpliwą wartość dla ustalenia liturgicznej tradycji Zakonu. Ich zbiór, zgromadzony obecnie w Bibliotece Prowincji w Krakowie nie był dotychczas w całości opracowany. Tylko K. Kantak wymienia niektóre z nich, podając ich rodzaj oraz czas powstania¹⁰. Jednak w ostatnich latach powstało kilkanaście prac nauko-

¹ Boehmer 4, 8—11, 21.

² Eszer 231—235, 256, 263.

³ Wadding A III 111—113.

⁴ Pikulik: *Ordinarium missae* 112.

⁵ Napisy te pojawiają się już na oprawach w XIII wieku; por. Pikulik: *Ordinarium missae* 113.

⁶ Kantak Fran I 131; Pirożyński 127.

⁷ Chłopocka 116.

⁸ Szelińska 8—9.

⁹ Bogdalski Ber I 181.

¹⁰ „Graduale Quadripartitum pisali bracia pod kierownictwem Józefa w r. 1524 (chodzi zapewne o Józefa z Tyśmienicy † 1543 w Warszawie), Psalterium z I poł. XVI w., Antiphonarium z I poł. XVI w., ... Podobne księgi chóralne posiada kon-

wych w oparciu o wybrane kodeksy liturgiczne tego zespołu rękopisów. Sam zbiór liturgików bernardyńskich pozostaje nadal w stadium opracowywania¹¹.

Rękopisy liturgiczne zgromadzone w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie stanowią dla naszego studium bazę źródłową. Gromadzono je tu przez kilka kolejnych lat po 1960 roku. Brak jest pełnego katalogu, a korzystający z tego zbioru posługują się informacyjnym opisem¹², sporządzonym tylko do użytku wewnętrznego przez znakomitego znawcę tego zespołu rękopisów liturgicznych o. K. Grudzińskiego.

Różne cele przyświecały korzystającym z kodeksów nas interesujących¹³. Niektóre z osób prowadzących kwerendę, opracowując własne zagadnienia nawet mało związane z naszymi rękopisami liturgicznymi, biorą je pod uwagę¹⁴.

Od strony liturgiczno-źródłoznawczej nie znaleźliśmy żadnego opracowania całego zbioru, jak również poszczególnych kodeksów, chociaż pod względem zawartości chorałowej i twórczości liturgicznej niektóre z nich były już przedmiotem osobnych opracowań¹⁵.

W niniejszym studium zajmujemy się tylko zabytkami pochodzącymi z okresu przedtrydenckiego do chwili ukazania się Potrydenckiego Proprium Poloniae. Opracowanie całego zbioru znacznie przekroczyłoby zakres naszej pracy licencjackiej. Zbiór liturgików bernardyńskich składa się ze 104 kodeksów rękopiśmiennych. Wskazują na to sygnatury z kolejnymi numerami, które były nadawane nie według z góry ustalonych kryteriów, np. wymiarów, zawartości lub rodzaju kodeksu, lecz według kolejnego numeru gromadzenia ich w Krakowie z dopiskiem „RL”, co oznacza rękopis liturgiczny. Rękopisów liturgicznych nas interesujących jest 27. Zbadanie wszystkich rękopisów liturgicznych, zgromadzonych w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, wymaga dłuższego czasu i studiów, w wielu wypadkach specjalistycznych.

Pragniemy najstarsze kodeksy liturgiczne z wyżej wymienionej biblioteki udostępnić przez opis zewnętrzny, z uwzględnieniem zawartości wewnętrznej, szerszemu gronu badaczy zabytków historii liturgii, sztuki, poezji i muzyki kościelnej.

Szczególną uwagę zwrócimy na sam inwentarz tych kodeksów, uwzględniając w nim opis zewnętrzny, proveniencję, iluminacje oraz literaturę zwią-

went bernardyńskich lwowskich. Wyszły widocznie z tej samej szkoły miniaturzystów i iluminatorów. Są to: Psalterz z 1479 r., Psalterz z 1480 r., Psalterz z 1517 r., Graduał z 1517 r., Antyfonarz z 1560 r.”; por. Kantak Ber I s. XIX, 100.

¹¹ Grudziński: *Sprawozdanie 1978 2*.

¹² Na podstawie księgi wpisów można stwierdzić, że od 1961—1978 roku liczba korzystających z Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów sięga około 500 osób. Z tej liczby prawie 1/3 osób korzystała z rękopisów liturgicznych. Por. Grudziński: *Sprawozdanie 1978 2*.

¹³ Np.: T. Miazga do swojej pracy nad *Paleografią chorałową w Polsce, Graduał Olbrachta, Jednotłosowe Credo w polskich księgach liturgicznych*. M. Prokopowicz w celu poznania treści i elementów zewnętrznych dla zrobienia mikrofilmów do BN w Warszawie. J. Kalinowska do pracy *Malowidła ścienne w kaplicy Hrnczy na Wawelu*. Por. Grudziński: *Sprawozdanie 1978 2*.

¹⁴ Np.: Bak 91, 95, 109—111; Miodońska: *Krakowskie rpsy* 51, 113; Miazga: *Credo* 32, 76; Walicki 56; Pikulik: *Ordinarium missae* 111 i passim do 130; Gołos: *Zabytki muzyki* 67; Gieburowski 42, 56, 59; Kowalewicz 156, 240—243, 283; Gładysz: *Sekwencje* 347; Tenże: *Sekwencje* XV 481, 495.

¹⁵ Np.: Wachowiak — 1/RL; Szydełko — 1/RL; Pająk — 18/RL; Szczołka — 78/RL; Malinowski — 14/RL.

zaną z danym kodeksem. Przy określaniu rodzaju pisma pomocą nam służyły zasady zwłaszcza *Paleografii łacińskiej*¹⁶, przy pomocy której ustaliliśmy także pochodzenie iluminacji i notacji muzycznej. Czas powstania poszczególnych rękopisów odczytywaliśmy, stosując kryteria zewnętrzne i wewnętrzne¹⁷, dla zweryfikowania wieku kodeksów datowanych. Natomiast przy kodeksach nie datowanych zasadniczo opieramy się o dostępne, dokonane już wcześniej opisy, rodzaj pisma, notację muzyczną, materiał¹⁸ z którego są sporządzone, iluminacje oraz porównywaliśmy je z kodeksami podobnymi o ustalonej uprzednio dacie. Podobne zasady opisu rękopisów liturgicznych, pojedynczych kodeksów czy całych zbiorów, w jednej lub wielu bibliotekach spotykamy u P. Radó¹⁹ i innych.

Na całość niniejszego studium składają się trzy rozdziały, w których kolejno omawiamy: pochodzenie rękopisów liturgicznych, uwzględniając biblioteki bernardyńskie w XV i XVI wieku, skryptoria, skryptorów i iluminatorów oraz obecną Bibliotekę Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.

Następnym zagadnieniem są rodzaje ksiąg liturgicznych okresu przedtrydenckiego spotykane w Bibliotece Prowincji.

Trzeci rozdział, zasadniczy dla naszej pracy, stanowi inwentarz ksiąg liturgicznych okresu przedtrydenckiego, poprzedzony ustaleniem listy kryteriów rozpoznawania bernardyńskich rękopisów liturgicznych, sporządzonej na podstawie tych rękopisów.

Kryteria rozpoznawania naszych kodeksów dzielimy na:

A. Kryteria zewnętrzne;

B. Kryteria wewnętrzne.

Na końcu zamieszczamy Aneks, który mówi o stanie zachowania przedtrydenckich rękopisów liturgicznych w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie ilustrując: pismo, notację muzyczną, oprawy, zdobienia kodeksów oraz zniszczone karty, z których powycinano pięknie zdobione inicjały.

W tym miejscu dziękuję o. mgrowi Kajetanowi Grudzińskiemu, archiwariuszowi i pierwszemu kierownikowi Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, za uprzejme udostępnienie interesujących mnie rękopisów liturgicznych oraz własnych wypisów archiwalnych, które ułatwiły mi znalezienie informacji o niektórych gradualach, antyfonarzach, psalterzach, skryptorach i iluminatorach bernardyńskich.

Rozdział I

POCHODZENIE RĘKOPISÓW LITURGICZNYCH

§ 1. BIBLIOTEKI BERNARDYŃSKIE W XV I XVI WIEKU

Nie sposób dzisiaj w szczegółach śledzić rozwój i powiększanie się zasobów w bibliotekach bernardyńskich w XV i XVI wieku¹. Przyczyną szybkie-

¹⁶ Semkowicz: *Paleografia* 344, 347, 349, 350, 358; Gieysztor 123—127, 178—181, 191; Grycz 37—38; Szymański 73—75, 81, 111; Schenk: *Czas i miejsce* 38; Huščava 48, 63.

¹⁷ Schenk: *Czas i miejsce* 35, 38, 43, 45—52.

¹⁸ Semkowicz: *Paleografia* 50; EWK 1824—1825; Głombiowski, Szwejkowska 95—97, 111—112, 141—143.

¹⁹ Radó 1 i passim; Schenk: Wr. d BM 77—98; Tenże: BUWr 185—205; Urban: BKapWr 191—209; Danielski 35—53; Różański 1 i passim.

¹ Kantak Ber I 308—309.

go rozwoju bibliotek klasztornych było wynalezienie druku prawie równocześnie z przybyciem bernardynów do Polski². Dodatnio wpłynął też wzrastający dobrobyt kraju i szybki postęp w dziedzinie kultury, a także duża popularność Zakonu.

O powiększaniu zasobów w bibliotekach bernardyńskich świadczy do dzisiaj zachowana w Bibliotece Prowincji w Krakowie duża liczba inkunabułów. Mimo jednak wielkich strat poniesionych przez biblioteki, a mamy tu na myśli szczególnie krakowską i lwowską, posiadają ponad 700 druków pochodzenia bernardyńskiego³. Wiele z nich znajduje się też w bibliotekach obcych⁴.

Przynajmniej do pewnego stopnia zasoby bibliotek bernardyńskich wypełniały niedostateczne wykształcenie szkolne, zwłaszcza u tych zakonników, którzy chcieli i umieli z nich korzystać⁵.

Początki bibliotek bernardyńskich sięgają pobytu Jana Kapistrana w Polsce, kiedy to profesor Andrzej Grzymała darował rękopis biblijny — *Concordantiae numerales* — bibliotece w klasztorze krakowskim. W 1457 roku poznańskiemu konwentowi kanonik Twardowski dał cztery rękopisy teologiczne⁶. Mimo dużej prężności, jakby się wydawało, zwłaszcza biblioteka klasztoru krakowskiego w tych pierwszych chwilach istnienia „nie odznaczała się bogactwem, a dowodem tego jest kopiowanie dzieł podjęte przez błogosławionego Szymona z Lipnicy”⁷.

Dominującym typem bibliotek w średniowieczu były biblioteki klasztorne, z którymi ściśle związane jest skryptorium⁸, gdzie przepisywano szczególnie potrzebne i używane księgi liturgiczne. Biblioteki te powiększały swe zasoby darami oraz produkcją własną wykonaną w skryptorium. Dla trwałości i dłuższego korzystania pisano je zazwyczaj na pergaminie i dlatego niejednokrotnie taki kodeks był owocem pracy całego życia skrypcy⁹.

Dużo troski wkładał w zaopatrywanie bibliotek bernardyńskich w pierwszych latach ich istnienia o. Sebastian Lwowczyk¹⁰, którego nazwisko spotykamy na ok. 140 książkach po różnych bibliotekach, a najwięcej we lwowskiej (ok. 60). Nie wszystkie kupował, niektóre otrzymywał w darze¹¹.

Znajdujemy też wzmianki o o. Klemensie¹², który zebrał książki a potwierdzają to zapiski, że na jego prośbę dobrodziej lub dobrodziejka kupili daną książkę. Podobne uwagi mamy na książkach innych braci¹³.

Bardzo starał się o książki dla biblioteki klasztoru krakowskiego o. Feliks z Kościana¹⁴.

² OO. Franciszkanie, zwani u nas Bernardynami (od pierwszego ich kościoła w Krakowie pod wezwaniem św. Bernardyna ze Sieny), datują się w Polsce od 1453 roku, kiedy to na zaproszenie kardynała Zbigniewa Oleśnickiego przybywa do Krakowa Jan Kapistran, założyciel ich pierwszego klasztoru w Krakowie na Stradomiu; por. Szydełko 5.

³ Kantak Ber I 309.

⁴ W ArPł, BJ, BKapSd, BKóm, BN, BSemLb, BSemWł, BSemPł i innych.

⁵ Kantak Ber I 307.

⁶ Tamże 308.

⁷ Tamże 308—309.

⁸ EWK 222; Kowalewicz 242, 283.

⁹ Bogdalski Ber II 512.

¹⁰ Ur. w 1491 roku we Lwowie, tam wstąpił do zakonu, w 1512 był nowicjuszem, w 1557 kustoszem krakowskim, zmarł 17 listopada 1561. Por. Kantak Ber I 243.

¹¹ Kantak Ber I 241.

¹² Tamże 243.

¹³ Tamże 244.

¹⁴ Tamże 245.

Troska o księgi liturgiczne w omawianym przez nas okresie należała przede wszystkim do prowincjałów. Jednak troska o biblioteki nie wyczerpywała działalności prowincjałów i całego zarządu prowincji¹⁵. Jak wynika z Konstytucji oraz organizacji wewnętrznej Zakonu, nie tylko prowincjałowie troszczyli się o biblioteki klasztorne swojej prowincji.

Na czele wspólnoty klasztornej stał *Gwardian* powołany przez kapitułę prowincjalną zwykle na trzy lata. Jego zastępcą i pomocnikiem był *Wikary*, który opiekował się nowicjuszami i klerykami. Bardziej zaszczytny urząd od poprzedniego piastował *Kaznodzieja*, który równocześnie dbał o bibliotekę klasztorną. Dalej szedł *Kantor*, którego obowiązkiem było staranie się o księgi liturgiczne oraz ich kopiowanie¹⁶. *Zakrystianin* troszczył się o paramenty liturgiczne. Powyższe funkcje sprawowali kapłani, tylko zakrystianin mógł być niekiedy laikiem¹⁷.

Omawiając biblioteki bernardyńskie w XV i XVI wieku mamy na uwadze szczególnie bibliotekę w Krakowie i we Lwowie. Biblioteka konwentu krakowskiego w tym okresie rozwijała się pomyślnie. Jeszcze dzisiaj posiada ponad 256 druków z XVI wieku¹⁸. Poloników jest mało, zapewne przyczyną tego są straty, jakie poniosła biblioteka w XIX wieku. Dobrze przedstawia się dział teologii polemicznej, gdzie jednak dzieł protestanckich prawie wcale nie ma, a jeśli są, to bardzo niewielkie i pochodzące z darów późniejszych.

Spis dobrodziejów¹⁹ wylicza cały szereg krakowian, w tym także profesorów Uniwersytetu Krakowskiego — Marcina Biema, Grzegorza ze Stawiszyna, Marcina Kołeczka, Jana Prosińskiego, Jakuba Friedla, Jana z Sanoka. Niektóre dzieła przynosili ze sobą nowicjusze, których nigdy w klasztorze na Stradomiu nie brakowało.

Biblioteka klasztoru krakowskiego tak się powiększała, że prowincjał Innocenty z Kościana, ze spadku kanonika sandomierskiego Tomáša z Grodziska oraz Leopolda, pewną część ksiązek przeznaczył do klasztoru w Kościanie, wywołując tym samym niezadowolone wykonawców testamentu.

Obecnie najliczniejszy jest dar Stanisława Sulimy²⁰ proboszcza skalmierskiego, który w 1568 roku podarował 251 ksiązek zapisując na każdej: „Pro devoto” lub „devotissimo loco Cracoviensi”. Tak zaopatrzona biblioteka przynajmniej do pewnego stopnia wypełniała lukę powstałą w wykształceniu wśród tych, którzy chcieli z niej korzystać²¹.

Bardzo cenne kodeksy podarował tu Bartłomiej Grzybowski²², który poprosił o przyjęcie do Zakonu w klasztorze na Stradomiu. Były to kodeksy pergaminowe, iluminowane. Podobnie uczynili ofiarując cenne księgi — Jan Lelowita i Klimek z Kobyłina. Posiadała także biblioteka w Krakowie kodeksy podarowane jej przez samego Jana Kapistrana, i one były najcenniejsze²³.

Tu są też przechowywane księgi chóralne²⁴, z których niejedna sięga

¹⁵ Tamże 244.

¹⁶ „Prowadził chór a w większych konwentach miał pomocnika. Do niego należała piecza nad księgami chóralnymi. On też zajmował się ich kopiowaniem”; por. *Kantak* Ber I 88; EWK 290.

¹⁷ *Kantak*, Szablowski, Żarnecki 22.

¹⁸ Tamże 34.

¹⁹ *Kantak*, Szablowski, Żarnecki 33—34, 36.

²⁰ *Kantak* Ber I 160, 161.

²¹ Tamże 243—244.

²² *Bogdalski* Ber II 512.

²³ *Bogdalski* Ber I 152; *Tenże* Ber II 512—513.

²⁴ Antyfonarze, Psalterze, Graduały, Kancjonały wszystkie na pergaminie pi-

pierwszych lat pobytu bernardynów w Polsce. Np. *Graduale Quadripartitum* (1/RL) pisane przez braci pod kierownictwem Józefa z Tyśmienicy w 1524 roku. W tym *Graduale* znajdujemy kilka miniatur. Ostatnia z nich stanowi ilustrację do Ps. *Cantate Domino canticum novum* i przedstawia bernardynów śpiewających przy pulpicie²⁵.

Ojciec Czesław Bogdalski²⁶ mówi, że prawie każdy ze wstępujących do Zakonu, a zwłaszcza profesorowie i mistrzowie Almae Matris, wnosili ze sobą piękne dary w postaci ksiąg pergaminowych, bogato ilustrowanych miniaturami; składali także inne cenne dary dla klasztoru.

Podobne księgi chóralne, jakie ma biblioteka krakowska pod Wawelem, miała biblioteka konwentu lwowskiego. Wyszły widocznie z tej samej szkoły miniaturzystów co krakowskie²⁷. Jedna z nich — Psalterz z 1479 roku jest dziełem o. Bernardyna z Żarnowca. Inne pochodzą z lat: 1480 — Psalterz, 1517 — Graduał, 1521 — Psalterz, 1526 — Graduał, 1535 — Graduał w dwóch tomach, 1560 — Antyfonarz.

O bibliotece klasztoru lwowskiego pamiętał o. Sebastian Lwowczyk w latach swego prowincjalstwa (1540—1541, 1545—1548, 1554—1557). Największą jednak jego zasługą pozostanie to, że organizował biblioteki w całej prowincji, aby w ten sposób walczyć z innowierstwem²⁸.

Trzeba mówić nie tylko o rozwoju i zasobach bibliotek bernardyńskich w XV i XVI wieku, ale musimy też zauważyć dotkliwe straty, jakie one ponoszą, zwłaszcza biblioteka klasztoru krakowskiego.

Ojciec Bernardyn z Ingolstadt w 1459 roku wizytował klasztor w Krakowie²⁹. W tym czasie dokonał on wielkiego spustoszenia w kościele, klasztorze i bibliotece. Z biblioteki zabrał kosztowne księgi, zwłaszcza wydane we Włoszech, które wówczas były bardzo drogie i poszukiwane. Z archiwum klasztorowego wywiózł kancjonały, antyfonarze, psalterze, mszały, kodeksy pergaminowe, traktaty teologiczne, pisma Ojców Kościoła i inne rękopisy³⁰. Całą grabież o. Bernardyn wraz z o. Jakubem z Głogowa urządzili tak sprytnie, że nikt nie zauważył. Przedmioty zrabowane wysłano w nocy do Austrii i na Śląsk do Wielkiego Głogowa i Wrocławia³¹. Czego nie zdołali wysłać lub zabrać, to z jakąś „furią” niszczyli, psuli i niszczyli. Tak np. z dużych i ciężkich foliów pergaminowych powyrywali wspaniałe karty tytułowe starannie iluminowane, nożycami powycinali kosztowne miniatury wykonane na złocym tle i w ten sposób zniszczyli te cenne księgi³².

Trzeba było wiele lat pracy i znacznych kosztów, by te zniszczone foliały doprowadzić do porządku. Dopiero po odjeździe o. Bernardyna z klasztoru krakowskiego bracia o tym wszystkim się dowiedzieli. W tym samym czasie zaginęły pamiątkowe kodeksy podarowane przed śmiercią przez Jana Kapistrana klasztorowi krakowskiemu.

Z tego przeglądu jasno wynika, że różne koleje losu przechodziły biblioteki bernardyńskie w pierwszych latach swego istnienia. Dlatego też dzisiaj

sane, dużego formatu i dobrze oprawione własnoręcznie przez braci z wielkim nakładem pracy; por. Bogdalski Ber II 512.

²⁵ Kantak Ber I 100, 264.

²⁶ Bogdalski Ber II 539—540.

²⁷ Kantak Ber I 100.

²⁸ Kantak, Szablowski, Żarnecki 33—34.

²⁹ Bogdalski Ber I 166; Tenże Ber II 541.

³⁰ Tenże Ber I 166; Tenże Ber II 542.

³¹ Tenże Ber I 166—167; Tenże Ber II 511—512.

³² Kronika Komorowskiego 183.

w bibliotece np. klasztoru krakowskiego nie spotykamy kodeksów pochodzących z darów, tylko wykonane w skryptoriach przez naszych skryptorów i iluminatorów.

§ 2. SKRYPTORIA, SKRYPTORZY I ILUMINATORZY

Z samych założeń Reguły przestrzeganej przez zakonników w pierwszych latach po przyprowadzeniu ich przez Jana Kapistrana pod Wawel do Krakowa wynikało, że ich wspólnota ma być w jak największym stopniu samowystarczalna³³. Dlatego wszyscy znali i wykonywali wiele różnych rzemiosł. Mówią o tym imiona rzemieślników klasztornych zapisane w nekrologach poszczególnych klasztorów. Wśród nich znaczną liczbę stanowią imiona skryptorów, iluminatorów i malarzy³⁴.

Niewątpliwie część najstarszych ksiąg liturgicznych pochodziła z darów fundatorów, których w owym czasie nie brakowało³⁵. Przeglądając nekrologi klasztorne zauważamy około dwudziestu skryptorów zakonnych, którzy pracowali w II połowie XV wieku i przez cały XVI wiek w różnych klasztorach bernardyńskich polskiej prowincji³⁶.

Przy niektórych imionach zaznaczono wyraźnie, że chodzi o przepisywanie ksiąg liturgicznych, zwłaszcza przeznaczonych do śpiewu podczas mszy św. lub brewiarza. Bardzo często przy nazwisku zmarłego skryptora jest notatka: „insignis scriptor, qui multos libros, praesertim chorales cum magna caritate scripsit et diligentia”; „scriptor celebris, qui antiphonaria et alia multa scripsit”; „plura missalia manu propria scripsit, praecipue pro loco Cracoviensi”; „scriptor librorum choralium”; „psalterium multa pro diversis laudibus scripsit per loca”³⁷. Notatki te wyraźnie świadczą o rozwiniętym i dobrze prosperującym skryptorium klasztornym OO. Bernardynów pod Wawelem³⁸.

Bardzo często sami kantorzy³⁹ byli równocześnie kopistami ksiąg służących do śpiewu, stąd określenia: „cantor et scriptor librorum choralium”, „cantor hic loca multa Provintiae istius imtevit libris choralibus et missalibus, manu propria scripsit”⁴⁰. Określenia takie powtarzają się w nekrologach zakonnych przechowywanych w Bibliotece Prowincji w Krakowie.

Przepisywaniem i kopiowaniem ksiąg liturgicznych zajmowali się niekiedy zakonnicy, bracia czy ojcowie spełniający różne funkcje nie mające niejednokrotnie bezpośredniego związku ze sztuką skryptorską. Należeli do nich: kaznodzieje, spowiednicy i przełożeni, np. o. Jan Smolka († 1487) był kaznodzieją, spowiednikiem i przełożonym klasztoru bernardyńskiego w Łowiczu⁴¹, a równocześnie przepisywał i iluminował rękopisy oraz malował obrazy. Podobnie było z o. Hieronimem z Łęka († 1571): „scriptor, pictor et illuminator optimus”, piastującym różne urzędy zakonne⁴².

³³ Szczotka 35.

³⁴ Bogdalski Ber II 417.

³⁵ Kronika Komorowskiego 224.

³⁶ Miodońska: *Graduał Odrowążów* 56.

³⁷ Tamże 59.

³⁸ Kowalewicz 283.

³⁹ „Ważne obowiązki sprawował kantor prowadzący chór. W większych konwentach miał pomocnika. Do niego należała piecza nad księgami chóralnymi. On też zajmował się ich kopiowaniem”; por. Kantak Ber I 88.

⁴⁰ Miodońska: *Graduał Odrowążów* 59.

⁴¹ Kantak Ber I 122; Bogdalski Ber II 411, 542.

⁴² Miodońska: *Graduał Odrowążów* 60; Kantak Ber I 122; Bogdalski Ber II 411.

Nekrologi zakonne wymieniają szereg imion i nazwisk skryptorów działających w klasztorze bernardyńskim pod Wawelem. Najślynniejszym w pierwszych latach istnienia klasztoru krakowskiego był o. Bernardyn z Żarnowca († 1482) kantor, skryptor i iluminator, który wykonał szereg gradułów i antyfonarzy zaopatrując nimi prawie wszystkie klasztory Prowincji OO. Bernardynów w Polsce⁴³.

Inni wyróżniający się kantorzy to: o. Laurenty († 1482), o. Celestyn z Łowicza († 1483), o. Ludwik z Poznania († 1500), o. Seweryn Popiołek († 1513), o. Baltazar Ptaszek († 1515), o. Celestyn z Grabowa († 1519), o. Michał z Krosna († 1520), o. Maciej z Tarnowa († 1523) i wielu innych, przy których widnieje notatka: „cantor eximius, excellens, optimus” itp. Przy takich mistrzach, nie dziwnego — mówi o. Czesław Bogdalski — że słychać śpiew bernardyński⁴⁴. Śpiew chóralny zajmował ważne miejsce w życiu klasztornym bernardyńców i był regulowany poszczególnymi przepisami konstytucji zakonnych. O trosce, jaką otaczano te sprawy, świadczy *Manuale* Innocentego z Kościana⁴⁵.

Za czasów bł. Szymona z Lipnicy († 18.VII.1482) był zwyczaj, że każdy nowicjusz w czasie odbywania okresu próby miał zlecone pisanie antyfonarzy i kancjonałów. Wtedy to powstawały te wspaniałe z inicjałami księgi pergaminowe, w których nie wiadomo co więcej podziwiać czy niezwykłą dokładność i kunszt wykonania, czy natchnione pomysły skryptorów i iluminatorów ukrytych, gdy chodzi o imiona pod zakonnym habitem⁴⁶.

Praca przy tych księgach wyrabiała w zakonnikach znajomość sztuki i smak artystyczny⁴⁷. Nekrologi wspominają o wielkim kontynuatorze o. Bernardyna z Żarnowca. Był to br. Józef z Tyśmienicy († 1543), o którym zapisano, że wiele domów napełnił mszałami i księgami chóralnymi swoją ręką pisanymi. Napisał on w 1524 roku czterotomowy graduał, ale na nim, jak mówi nekrolog, skończyli się iluminatorzy zakonni⁴⁸.

Nie tylko konwent krakowski miał znakomitych skryptorów i iluminatorów. W Warszawie slyszymy o o. Grzegorz z Grodziska, w Kościanie o o. Marku z Ponieca, który wiele ksiąg spisał, w Łowiczu o o. Janie kaznodziei, spowiedniku, iluminatorze i malarzu, w Bydgoszczy o o. Aleksym († 1505), który pisał antyfonarze i inne księgi⁴⁹. Jeden z tych antyfonarzy z 1499 roku znajduje się w farze bydgoskiej. Ojciec Aleksy oprócz antyfonarzy, jak wyżej wspomniano, „et alia multa scripsit”. Pogrzebano go w podziemiach kościelnych pod pulpitem chóru zakonnego⁵⁰.

Ojciec Czesław Bogdalski⁵¹ wymienia jeszcze kilku innych znakomitych skryptorów i iluminatorów: o. Bernardyna z Krakowa († 1453), o. Bernardyna z Żarnowca († 1482), o. Chryzostoma z Ponieca († 1478), drugiego o. Bernardyna z Krakowa († 1482), o. Ambrożego z Kłodawy († 1494), o. Marka z Ponieca († 1495). Zapewne było ich więcej. Wskazują na to pozostałe po nich, rozrzucone liczne prace i księgi bernardyńskie.

Dane archiwalne i materiał zabytkowy dostarczają sporo wiadomości

⁴³ Bogdalski Ber II 417, 418.

⁴⁴ Tamże 417.

⁴⁵ Jest to rękopis powstały przed 1541 rokiem — dawniej nr 555 Biblioteki Zamoyjskich; por. Kantak Ber I 101.

⁴⁶ Bogdalski Ber II 14.

⁴⁷ Bogdalski Ber II 418.

⁴⁸ Kantak, Szablowski, Żarnecki 26, 27.

⁴⁹ Kantak Ber I 100.

⁵⁰ Bogdalski Ber II 298, 405.

⁵¹ Tamże 417—418.

o licznej grupie skryptorów, iluminatorów i malarzy bernardyńskich⁵². „Liczba malarzy bernardyńskich, których imiona i niekiedy nazwiska odnaleźć można w archiwaliach, jest pokaźna”⁵³.

W znacznej jednak ilości wypadków nie można ustalić dokładnie terenu działalności poszczególnych skryptorów. Przyczyną tego były częste zmiany miejsca pobytu zakonników, chociaż Kapituła odbyta w Poznaniu w 1478 roku postanowiła, że nie należy przenosić zakonnika do innego klasztoru, jeśli nie ma ważnego powodu, przed upływem trzech lat⁵⁴.

Przeglądając zachowane w klasztorze krakowskim — stwierdza B. Miodońska⁵⁵ — rękopisy liturgiczne pięknie iluminowane z łatwością można wykryć grupy zbliżonych stylistycznie prac, niewątpliwie wspólnego pochodzenia klasztornego. Wiele rękopisów liturgicznych iluminowanych możemy śmiało łączyć ze skryptorami i iluminatorami klasztoru położonego u stóp Wawelu lub jego filii lwowskiej⁵⁶.

Oto skryptorzy i iluminatorzy z XV i XVI wieku⁵⁷ działający szczególnie w skryptorium klasztoru krakowskiego i lwowskiego. Przy każdym podajemy materiał źródłowy, gdzie można znaleźć więcej o nich wiadomości.

Grzegorz z Grodziska († 7.X.1473 w Warszawie) — Rps W-20 s. 23; Memoriale Patrum 567; Kantak Ber I 100.

Hieronim z Ponieca († 1478 w Warszawie lub Kobylinie) — Rps W-20 s. 58; Memoriale Patrum 45.

Marek z Ponieca († 1495 w Kościanie) — Rps W-20 s. 53; Memoriale Patrum 6, 191; Kantak Ber I 100.

Jan Zimliński (Zemliński † 9.I.1479 w Kobylinie) — Rps W-20 s. 58; Memoriale Patrum 33.

Bernardyn z Żarnowca († 1482 w Krakowie) — Rps W-20 s. 9; Rps I-b-20 s. 1; Kantak Ber I 100; 12/RL, 15/RL.

Jan Smolka († 3.II.1487 w Łowiczu) — Kronika Komorowskiego 201—202; Kantak Ber I 122; L. Zbąszyniensis: *Topographia de conventu Loviciensis Fratrum Minorum regularis Observantiae*. Łowicz 1647 (cała praca).

Ambroży z Kłodawy, († 1497 w Kaliszu) — Memoriale Patrum 4; Kronika Komorowskiego 240; Bogdalski Ber II 542.

Antoni z Jarosławia († 1497 w Lublinie) — Rps W-20 s. 43.

Dominik († 1497 w Lublinie) — Rps W-20 s. 42; Kantak Ber I 100.

Aleksy († 1505 w Bydgoszczy) — Kantak Ber I 100; Bogdalski Ber II 298, 405; Kantak: *Kronika Bernardynów Bydgoskich*. RTPNP Poznań 1907 s. 43.

Gracjan z Pniew († 1509 w Lublinie) — Rps W-20 s. 42.

Augustyn z Głogowa († 1518 w Krakowie) — Rps W-20 s. 15; Rps I-b-20 s. 6.

⁵² Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie:

a) Rps W-20; RKr T. 39 Kraków 1968 s. 59.

b) Rps I-b-20.

c) Memoriale Patrum ac Fratrum mortuorum Ordinis Minorum S.P. Francisci regularis Observantiae Provinciae Maioris Poloniae S. Marie Angelorum. Sub Regimine A.R.P. Joannis Nepomuceni Modlibowski. Varsovie A.D. 1793.

d) Kronika Komorowskiego.

⁵³ Bogdalski Ber II 417, 418, 542; Kantak Ber I 100.

⁵⁴ Bogdalski Ber I 301.

⁵⁵ Miodońska: *Graduał Odrowązków* 57.

⁵⁶ Tamże 58.

⁵⁷ Miodońska: *Graduał Odrowązków* 59

- Bartłomiej z Bydgoszczy (†1548 w Poznaniu) — Rps W-20 s. 91.
 Józef z Tyśmienicy (†1543 w Warszawie) — 1/RL k. III; Rps 3020 Bibl. Czartoryskich; Rps W-20 s. 86; Martynowski 253—263; M. Bersohn: *O iluminowanych rękopisach polskich*. Warszawa 1900 s. 120; M. Jarosławiecka-Gąsiorowska: *Les principaux manuscrits a peintures du Musée des princes Czartoryski à Cracovie*. W: *Bulletin de la Société Française de Reproductions de Manuscrits a Peintures*. Paris 1935 R. 18 s. 155—158.
 Ludwik z Łomna (†1551 w Tarnowie) — Rps W-20 s. 93.
 Stanisław z Kłodawy (†1564 w Poznaniu) — Rps W-20 s. 106; *Memoriale Patrum* 541.
 Wawrzyniec z Pacanowa (†10.I.1565) — Rps I-b-20 s. 14; Martynowski 253—263.
 Andrzej Czyżaczek z Opatowa (†1567 w Przeworsku) — Rps W-20 s. 108.
 Augustyn z Grodziska (†1567 w Kościanie) — Rps W-20 s. 109.
 Hieronim Kościanek z Łęka (†26.X.1571 w Kazimierzu) — I-b-20 s. 18—20; *Memoriale Patrum* 607; *Kronika Komorowskiego* 384, 388—389; *Kantak Ber I* 200, 201, 245, 250, 307; *Tenże Ber II* 47.
 Biografie innych skryptorów i iluminatorów bernardyńskich do końca XVI wieku opracował o. Kajetan Grudziński. W: *SPKP* s. 4, 8, 13, 14, 22, 37, 59, 179, 240, 289, 302, 329, 350, 359, 381, 530, 568, 743, 848, 888, 972, 1025.
 Teraz, gdy już mamy obraz bibliotek bernardyńskich w XV i XVI wieku, skryptorów, iluminatorów i skryptoriów, zobaczymy jak doszło do powstania Biblioteki Prowincji w Krakowie.

§ 3. BIBLIOTEKA PROWINCJI OO. BERNARDYNÓW W KRAKOWIE

Klasztory należące do polskich bernardynów początkowo wchodziły w skład wspólnego wikariatu austriacko-czesko-polskiego⁵⁸. W 1467 roku, gdy wzrosła liczba klasztorów i zakonników, powstał wikariat polski. A w 1517 roku, na mocy bulli papieża Leona X „*Itē et vos in vineam*”, obserwanci⁵⁹, którzy dotąd posiadali jedynie autonomię w ramach jednego zakonu franciszkańskiego, otrzymali generała i uformowali się jako osobny Zakon, a wikariat polski podniesiony został do rangi prowincji. Była to tzw. polska prowincja obejmująca klasztory na rozległych terenach Korony, Litwy i Rusi⁶⁰.

W początkach XVI wieku posiadali w Polsce, na Rusi i Litwie 25 klasztorów, zamieszkałych przez przeszło 700 zakonników⁶¹. Dzięki temu liczebnie prowincja górowała w całym Zakonie, chociaż wpływy miała niewielkie. Klasztory ruskie i litewskie, główne zadanie upatrywały w pozyskaniu Kościółowi schizmatyków.

Jednak niechęci narodowe wśród zakonników doprowadziły w 1530 roku do utworzenia z czterech klasztorów litewskich osobnej prowincji. Po unii lubelskiej w 1570 roku nastąpiło ponowne zjednoczenie z prowincją polską, która teraz liczyła już ponad 60 klasztorów⁶².

⁵⁸ Grudziński *Ber* 7—8.

⁵⁹ Urzędowa nazwa Zakonu do 1898 roku brzmiała: *Ordo Fratrum Minorum de Observantia* (Bracia Mniejsi Obserwanci); od 1898 roku po dzień dzisiejszy: *Ordo Fratrum Minorum* (Bracia Mniejsi); por. Grudziński *Ber* 7.

⁶⁰ Grudziński *Ber* 7.

⁶¹ Brückner *ES I* 87—88.

⁶² Tamże 88.

Przy każdym klasztorze istniała podręczna, a niekiedy nawet dość zasobna w cenne zabytki biblioteka⁶³. Klasztory: krakowski, lwowski i tykociński posiadały szczególnie dobrze zorganizowane biblioteki, w których miały cenne kodeksy⁶⁴.

Stabilizacja, która nastąpiła na ziemiach polskich po kongresie wiedeńskim, stworzyła równocześnie odpowiednie warunki do zrealizowania dawniej zaplanowanej przez zaborców stopniowej likwidacji zakonów.

Nie ominęła ona również bernardynów. Po 1815 roku władze pruskie z całą bezwzględnością przystąpiły do wykonania poprzednio wydanych zarządzeń likwidacji klasztorów⁶⁵: w Koźminie (1818), Sierakowie (1819), Lubawie (1821), Toruniu (1821), Świeciu (1821), Nowem (1823), Springbornie (Stoczek — 1826), Kadynach (1826), Bydgoszczy (1826), Zamartem (1826), Gołańczy (1827), Kościanie (1827), Wschowie (1828), Wartemborku (1830), Kobylinie (1831), Ostrzeszowie (1834), Grodzisku Wielkopolskim (1835), Poznaniu (1835), Górcie Klasztornej (1841). W 1832 roku uległy kasacie klasztory⁶⁶ w Berezynie, Hłusku, Jurewiczach, Mikulinie, Rohaczewie, Pińsku, Mozyrzu, Mściślawiu, Orszy, Witebsku, Połocku, Sieliszczach, Słucku, Wielonie, Cudnowie, Janowie, Janówce, Jarmolicach, Kustyniu, Warkowicach.

Gdy liczba zakonników w jakimś klasztorze, na skutek wymierania starszej generacji, spadała poniżej ośmiu, konwent automatycznie ulegał zamknięciu. Większość klasztorów zniesiono za działalność patriotyczną⁶⁷, niektóre dla braku przepisanej liczby zakonników. Jako ostatnie zamknięto klasztory w Radecznicy (1869), Tykocinie (1870), Wielkowi (Paradyżu) i Widawie (1893), w Warcie i Kazimierzu Biskupim (1898).

W związku z kasatą wielu klasztorów prowincji bernardyńskiej zbiory biblioteczne w znacznej mierze zostały zniszczone, albo też zostały wcielone do innych bibliotek: kościelnych⁶⁸ i państwowych⁶⁹. Pozostały tylko na swoim miejscu biblioteki w Krakowie i we Lwowie.

Na skutek ustalenia nowej granicy polsko-radzieckiej w 1945 roku na linii Bug—San, prowincja bernardyńska zmalała o 16 placówek⁷⁰. Dotyczy to także klasztoru we Lwowie. Wszystkie placówki na wschód od wyżej wspomnianej granicy zostały repatriowane w latach 1945—1946 oraz 1950 roku (Sokal i Krystynopol)⁷¹ do Polski centralnej. Zbiory bibliotek klasztorów wschodnich gromadzono w Bibliotece Prowincji w Krakowie i Leżajsku, gdzie od 1971 roku istnieje filia Biblioteki Prowincji⁷². Jest to realizacja postulatu, który był powzięty przez Zarząd Prowincji jeszcze w II połowie XIX wieku.

⁶³ Głoger I 161.

⁶⁴ Dzieduszycki 377—379, 381.

⁶⁵ Grudziński Ber 31; Mazurek 435 i passim.

⁶⁶ Głoger I 146—148.

⁶⁷ Grudziński Ber 31—36.

⁶⁸ BSemKi, ArPł, BKapSd, BSemSd, BSemWł, BSemPł, BSemPz, MDSd; K a n t a k Ber I 240.

⁶⁹ BŁopLb, BKórń, BJ, BN, BUWrB, Bibl. Czartoryskich w Krak.

⁷⁰ Lwów, Zbaraż, Leśniów, Fraga, Brzeziny, Gwoździec, Sambor, Soroki, Dżurków, Stryjówka, Jacowce, Maksymówka, Sieniawa, Kretowce, Zarudeczko i Sichów.

⁷¹ Grudziński Ber 38.

⁷² Znajdują się tam starodruki w liczbie około 5000, skoncentrowane z bibliotek klasztornych w Dukli, Rzeszowie, Przeworsku, Krystynopolu i Leżajsku. Filia ta czeka na skatalogowanie. Z tego zbioru w Leżajsku przeniesiono kilkadziesiąt starodruków do Biblioteki Prowincji, których nie było w Krakowie; por. Grudziński: *Sprawozdanie 1975* s. 1—2.

O Bibliotece i Archiwum Krakowskim K. Kantak⁷³ tak pisze: „Biblioteka i Archiwum krakowskie jeszcze w II połowie XIX wieku istniały na ogół nie naruszone. To, że księżnica znajdowała się w tej samej sali co dzisiaj, dowodzą szafy. Archiwalia mieściły się w 22 szufladach, dzisiaj znajdują się w samych szafach bibliotecznych”. Archiwum wówczas posiadało jeszcze kronikę Jana Komorowskiego⁷⁴, obecnie znajdującą się w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Tam są też rękopiśmienne żywoty Antoniego z Radomska i Rafała z Proszowic oraz dokument „rozdziału” prowincji litewskiej z 1530 roku⁷⁵.

Po 1864 roku Archiwum i Biblioteka poniosły dotkliwe straty. Nie tylko część rękopisów przepadła, ale także kilka inkunabułów powędrowało do innych „księżnic”. Również z „klocków” powycinano poszczególne pisma. Na koniec, gdy na wystawę Jagiellońską w 1900 roku wypożyczono kilka ksiąg chóralnych, wróciły z powycinanymi miniaturami⁷⁶. Złodziej sprzedał je Żydowi, a ten do Biblioteki Jagiellońskiej”.

Wypowiedź powyższą potwierdził przed laty E. Chwalewik⁷⁷, który pisał, że „Biblioteka OO. Bernardynów na Stradomiu liczy ok. 8 tys. tomów, w tym ok. 250 inkunabułów. Zawiera między innymi piękne chorały, antyfonarze, graduale z XVI i XVII wieku, z których niestety w wielu miejscach powycinano miniatury”.

Do dnia dzisiejszego wielkiemu przeobrażeniu uległy wszystkie biblioteki klasztorne Prowincji OO. Bernardynów w Polsce. Dlatego przyjrzyjmy się jak wygląda stan powojenny i obecny bibliotek.

a) Stan powojenny

Biblioteki, jak to już wyżej wspomniano, istniały prawie przy każdym klasztorze⁷⁸. Zgromadzone w nich księgi były bardzo cenne i zabytkowe. Nie zawsze jednak były odpowiednio zabezpieczone przed szybkim niszczeniem. Aby ratować, zwłaszcza najcenniejsze zabytki, powzięto myśl utworzenia Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie na Stradomiu.

Myśl powyższa powstała 8 listopada w 1960 roku na posiedzeniu Komisji Archiwalno-Bibliotecznej w Krakowie. Sprawa została wniesiona i rozważona na posiedzeniu Zarządu Prowincji⁷⁹. W wyniku czego Prowincjał wydaje dekret erekcji Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów z siedzibą w Krakowie przy ul. Bernardyńskiej 2.

Motywy erygowania biblioteki były bardzo silne:

- duży zbiór klasztoru krakowskiego,
- zbiory nie istniejących klasztorów wschodnich,
- cenniejsze zabytki z klasztorów obecnie istniejących⁸⁰.

Dalsze powody to:

- uchronienie przed całkowitym zniszczeniem zabytków,
- niefachowe przechowywanie (nie odpowiednie pomieszczenia, często wilgotne, oraz strychy),

⁷³ Kantak Ber I 100, II 567—568; Chwalewik I 213.

⁷⁴ Kantak Ber II 567.

⁷⁵ Dzisiaj zagubione; por. Bogdański Ber II 253.

⁷⁶ Bogdański Ber II 256—260.

⁷⁷ Chwalewik I 213; Kantak Ber II 567.

⁷⁸ Alwernia, Dukla, Kalwaria Zebrzydowska, Koło, Kraków, Leżajsk, Piotrków Trybunalski, Przeworsk, Radecznica, Radom, Rzeszów, Skepe, Tarnów i Warta.

⁷⁹ Zarząd obradował w Warszawie w dniach 27—28 lutego 1962 roku.

⁸⁰ Zob. przyp. 78.

— brak katalogu centralnego, co uniemożliwiało korzystanie z kodeksów.

Głównym inicjatorem gromadzenia zbiorów w jednej centralnej bibliotece był o. Kajetan Grudziński⁸¹, który już od 1956 roku myślał o Bibliotece Prowincji. W pracy tej wydatnie pomagali wszyscy ojcowie przełożeni z poszczególnych klasztorów, a zwłaszcza o. Honoriusz Rączka jako drugi archiwariusz i bibliotekarz klasztoru krakowskiego.

b) Stan obecny

Do chwili obecnej⁸² w Bibliotece Prowincji w Krakowie, w przeważającej części przez o. Kajetana oraz jego pomocnika o. Honoriusza, zgromadzone są:

- rękopisy (liturgiczne, traktaty teologiczne, filozoficzne, kazania, modlitewniki, razem ok. 2700 pozycji).
- inkunabuły (ok. 700 tomów),
- starodruki (Polonica — 2000 tomów, Franciscana, starodruki obce, razem ok. 30000 tomów),
- pomoce naukowe (encyklopedie, podręczniki, słowniki, łącznie ok. 3000 tomów),

Poza Biblioteką Prowincji w Krakowie są jeszcze trzy filie, które zawierają starodruki: w Leżajsku — skoncentrowane z bibliotek klasztornych w Dukli, Rzeszowie, Przeworsku, Krystynopolu i Leżajsku, ok. 5000 voluminów. W Tarnowie ok. 3000 voluminów oraz w Kalwarii Zebrzydowskiej ok. 2000 voluminów.

Rękopisy liturgiczne są już wszystkie zgromadzone w Krakowie, a inne cenne zabytki — częściowo. Klasztory zobowiązały się bardziej zabezpieczyć swoje najcenniejsze zabytki biblioteczne. Przedstawiając pochodzenie rękopisów liturgicznych, zauważamy ich długą drogę, jaką musiały przebyć, aby znaleźć się w Bibliotece Prowincji w Krakowie.

Rozdział II

RĘKOPISY LITURGICZNE W BIBLIOTECE PROWINCJI

OO. BERNARDYNÓW W KRAKOWIE

Spośród wielu rękopisów liturgicznych — bernardyńskich, które znajdują się w różnych bibliotekach państwowych i kościelnych, poczesne miejsce zajmują rękopisy liturgiczne wykonane przez naszych skryptorów w skryptoriach naszych klasztorów w Krakowie i we Lwowie.

Część tychże rękopisów obecnie zgromadzona jest w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie na Stradomiu. Wszystkich rękopisów znajduje się tu ok. 2600, które skatalogowano od najstarszych do końca XVIII wieku¹. Nowe nabytki sukcesywnie wciąga się do inwentarza oraz katalogu.

Gdy chodzi o rękopisy liturgiczne, znajdujące się wśród innych rękopisów, to mają one swój osobny spis będący w maszynopisie, służący do użytku

⁸¹ Obecnie archiwariusz oraz pierwszy bibliotekarz Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Gromadzi zabytki biblioteczne z poszczególnych klasztorów, które kataloguje zaznaczając notatką ich miejsce pochodzenia.

⁸² Grudziński: *Sprawozdanie 1978* 1—2.

¹ Grudziński: *Sprawozdanie 1978* 1—2.

wewnętrzny². Kierując się kolejnymi numerami sygnatur z dopiskiem „RL” jest ich 104.

Korzystający ze zbiorów tej biblioteki często spotykają się z tego rodzaju księgami, a nie zawsze wiedzą jaką one pełniły i w dalszym ciągu pełnią rolę w życiu liturgicznym całej Prowincji OO. Bernardynów w Polsce.

Głębsze spojrzenie na te rękopisy jest tym bardziej konieczne i pożyteczne, iż katalogi biblioteczne czy archiwalne nie zawsze dość ściśle rozróżniają te księgi³, wprowadzając w kłopot korzystających z nich historyków.

Rękopisami liturgicznymi nazywamy księgi, które były używane w czasie sprawowania oficjalnej służby Bożej⁴. Do podstawowych rodzajów ksiąg liturgicznych zaliczamy: mszał, brewiarz, rytuał, pontyfikał biskupów, martyrologium, ceremoniał używany tylko przez papieża⁵. Każdy z tych rodzajów ma jeszcze pochodne od siebie.

W Kościele Zachodnim mamy: kolektarze, lekcjonarze, ewangeliarze, graduały, antyfonarze, hymnarze⁶. Są również wypisy z tych ksiąg liturgicznych, a mianowicie: diurnalik, kancjonał, psalterz, oktawarz, procesjonał, pasjonał. Natomiast w Kościele Wschodnim te księgi liturgiczne mają nieco inne nazwy⁷.

Przeglądając spis rękopisów liturgicznych, który w chwili obecnej jest dostępny, łatwo zauważamy, że jest to zbiór bogaty co do ilości kodeksów, a pod względem rodzajów można tu wyróżnić następujące księgi liturgiczne: — księgi zawierające tylko teksty mszalne, — księgi służące do sprawowania liturgicznej modlitwy dnia, — księgi duszpasterza, zwłaszcza kancjonały.

Przyjmując w pracy kryterium czasowe spotykamy dwa fragmenty mszału, graduały, psalterze, antyfonarze, hymnarze połączone z antyfonarzem czy też z psalterzami. Każdy z tych rodzajów krótko przedstawiamy.

§ 1. KSIĘGI LITURGICZNE ZAWIERAJĄCE TEKSTY MSZALNE

a) **Mszał.** W IX/X wieku połączono ze względów praktycznych wszystkie modlitwy, czytania oraz śpiewy mszalne w jedną księgę tzw. missale plenum albo plenarium⁸; fragmenty takie (jako wzmocnienia do opraw inkunabułów) znajdujemy w naszych zbiorach. Jest najważniejszą z ksiąg liturgicznych, gdyż w niej znajdują się stałe części Mszy świętej (Gloria i Credo⁹, canon minor — zawierający modlitwy w czasie ofiarowania, prefacje i canon missae)¹⁰ oraz zmienne, tj. zbiór modlitw (z dawnego sakramentarza), zbiór śpiewów (z graduału) i zbiór czytań (z lekcjonarza mszalnego).

b) **Graduał**¹¹ był najpierw nazwany antyfonarzem mszalnym¹² i za-

² Spis taki został sporządzony przez o. mgra Kajetana Grudzińskiego; zawiera niektóre elementy opisu zewnętrznego danego kodeksu z zaznaczeniem, skąd został przywieziony do Krakowa.

³ Semkowicz: *Paleografia* 171.

⁴ Schenk: BUWr 185.

⁵ Kowalski 34—36, 56—59; Greniuk 263—268.

⁶ Semkowicz: *Paleografia* 173—174.

⁷ Typikon, w którym znajduje się Msza św. na cały rok, oktoechos — jest to nasz hymnarz, parakletikon, apostolon, anagnostes, menaion, troparz, synaksarz, euchologon — jest to nasz rytuał; por. Greniuk 261—262.

⁸ Semkowicz: *Paleografia* 173; Eisenhofer I 86—87.

⁹ Długosz 127—128.

¹⁰ Schenk: Rps lit. 9.

¹¹ Semkowicz: *Paleografia* 173; Eisenhofer I 74—80.

wierał śpiewy choralne wykonywane podczas mszy świętej¹³. Już od IX wieku dla tego rodzaju ksiąg liturgicznych, używanych podczas uroczystej mszy świętej z asystą, ustala się nazwa graduła (Graduale, Liber Gradualis) od stopni, po których diakon wstępował na ambonę skąd wykonywał śpiewy.

Zarówno paleografa, jak i muzykologa w tego rodzaju księgach liturgicznych interesują szczególnie melodie śpiewów i notacja muzyczna, zwłaszcza diastematyczna¹⁴.

W naszym zbiorze nie spotkaliśmy takich ksiąg liturgicznych jak: lekcjonarz mszalny, epistolarz czy ewangeliarz¹⁵; to jednak nie oznacza, że się nimi nie posługiwano.

§ 2. KSIĘGI LITURGICZNE SŁUŻĄCE DO SPRAWOWANIA LITURGICZNEJ MODLITWY GODZIN KANONICZNYCH

a) **Brewiarz**¹⁶ (Breviarium, Liber horarum, Officium Divinum, Horae canonicae, Viaticus) jest księgą liturgiczną powstałą z połączenia w jedną całość szeregu pierwotnie oddzielnych ksiąg liturgicznych. Otóż psalmy brano z psalterza, antyfony i responsoria z antyfonarza, hymny z hymnarza, czytania Pisma św. z Biblii lub ze specjalnego lekcjonarza, czytania Ojców Kościoła z homiliarza, żywoty świętych z legendarza albo pasjonau, a modlitwy z sakramentarza lub kolektarza.

W XI i XII wieku pojawiają się brewiarze jednotomowe, które szczególnie rozpowszechniły się w XIII w. w formie *Breviarium sec. consuetudinem Romanae Curiae* za sprawą franciszkanów. Dokonano tego również z przyczyn czysto praktycznych. Stąd też czasem spotykamy nazwę Viaticus — brewiarz podróżny¹⁷.

Układ brewiarza średniowiecznego jest nieco inny od dzisiejszego. Brewiarz rzymski (Breviarium Romanum) ma podział na: Officia de Tempore i Officia de Sanctis. Podziału tego dokonał główny propagator brewiarza rzymskiego, generał zakonu franciszkanów Haymon z Favesrham († 1243)¹⁸.

Do odmawiania brewiarza w chórach zakonnych, katedrach i kolegiatach służyły także inne księgi liturgiczne jak: psalterz, antyfonarz, hymnarz, lekcjonarz, homiliarz, sermologus, pasjonau, legendarz¹⁹. W Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie z wyżej wymienionych rodzajów ksiąg liturgicznych zachowały się tylko następujące:

b) **Psalterz**²⁰ (Psalterium) jest księgą zawierającą zbiór 150 Psalmów Dawidowych w kolejności biblijnej²¹. To, że z jednej księgi śpiewała, względnie recytowała większa grupa duchownych, tłumaczy duże wymiary średniowie-

¹² Danielski: *Antyfonarz* 711—714.

¹³ Introit, Graduał, Alleluja, Traktus, Offertorium, Komunio.

¹⁴ To sposób nutacji określający diastem czyli interwał między poszczególnymi nutami.

¹⁵ Używano już w tym czasie ewangeliarza i lekcjonarza mszalnego — drukowanych, gdyż klasztor OO. Bernardynów w Krakowie na Stradomiu był jednym z pierwszych miejsc, gdzie istniała drukarnia; por. Szelińska 9.

¹⁶ Semkowicz: *Paleografia* 177; Eisenhofer I 87—92; Danielski: *Brewiarz* 1064—1071.

¹⁷ Schenk: *Rps lit.* 11—12.

¹⁸ Wadding A III 111—113.

¹⁹ Semkowicz: *Paleografia* 177—179.

²⁰ Tamże 177—178; Eisenhofer I 88—98.

²¹ W przeciwieństwie do układu psalterzy umieszczonych na początku brewiarzy.

cznych psalterzy chórowych²². W naszym wypadku zauważamy to nawet w iluminacjach tych ksiąg liturgicznych²³.

Już od XII wieku pojawiają się te księgi wykonane pięknym pismem i zdobione bogatymi iluminacjami. W naszym zbiorze szczególnie pięknie zdobione psalterze pochodzą ze skryptorium klasztoru krakowskiego na Stradomiu, chociaż jest ich tylko kilka²⁴.

W tym czasie często posługiwano się także psalterzami małego formatu, które służyły do prywatnego użytku magnatów świeckich i kościelnych, których ślady znajdujemy między innymi w bibliotekach wrocławskich²⁵; w Bibliotece Prowincji w Krakowie z nimi się nie spotykamy.

c) *Antyfonarz*²⁶ (*Antiphonarium*) jest to nazwa dla zbioru antyfon i responsoriów brewiarzowych (od IX wieku wyłącznie), śpiewanych lub recytowanych w chórze przy oficjum godzin. Antyfonarz jako księga łacińska śpiewu liturgicznego, której twórcą miał być według tradycji Grzegorz Wielki (590—604)²⁷ zawiera śpiewy Introitów i Komuniów. Antyfonarze były pisane, podobnie jak psalterze i graduały, na olbrzymich foliach²⁸, pięknymi dużymi literami z notacją muzyczną, niekiedy zdobione miniaturami²⁹. Antyfonarze średniowieczne, ze względu na wielkość nut, są dużych wymiarów i kilku tomowe. Składają się zasadniczo z dwóch części: hiemalis i aestiva, gdzie są oficja (w pierwszej) do Wielkanocy, a niekiedy nawet do Zesłania Ducha Świętego³⁰ i (w drugiej) na pozostałą część roku liturgicznego. Obydwie części zawierają Proprium de Tempore, Sanctorum oraz Commune Sanctorum.

Commune Sanctorum całego roku liturgicznego stanowi niekiedy osobny tom antyfonarza; potwierdza to w naszym wypadku zwłaszcza kodeks 19/RL znajdujący się w omawianym zbiorze³¹. Zawartość antyfonarza i jego nazwa zmieniały się w ciągu wieków zależnie od epoki i środowiska powstania rękopisu, opatrzonego neumami lub nutami³².

d) *Hymnarz*³³ (*Hymnarium*) jest księgą liturgiczną zawierającą hymny czyli metryczne pieśni, śpiewane lub recytowane na chwałę Boga i Świętych Pańskich³⁴.

Wśród rękopisów liturgicznych nas interesujących, zgromadzonych w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, nie znaleźliśmy kodeksów zawierających tylko same hymny. Jednak bardzo często mamy do czynienia z hymnami znajdującymi się w antyfonarzach³⁵ czy też w psalterzach³⁶.

Do psalterza (podobnie jak do brewiarza wśród psalmów) weszły tylko

²² Np.: 6/RL — 69×46 cm, 12/RL — 60×41 cm, 13/RL — 58×38 cm, 15/RL — 58×40 cm, 27/RL — 35×24 cm, 77/RL — 58×39 cm.

²³ Np.: 6/RL k. 13 (zakonnicy przy pulpicie).

²⁴ Np.: 12/RL, 13/RL, 15/RL, 27/RL, 77/RL.

²⁵ Schenk: Rps lit. 13.

²⁶ Semkowicz: *Paleografia* 178; Danielski: *Antyfonarz* 711—714.

²⁷ EWK 54—55; Lewkowicz 342—344, 352.

²⁸ Np.: 4/RL — 53×37 cm, 6/RL — 69×46 cm, 8/RL — 77×58 cm, 16/RL — 57×39 cm, 17/RL — 51×34 cm, 19/RL — 40×29 cm.

²⁹ Głombiowski, Szwejkowska 105, 141.

³⁰ Np.: 4/RL, 16/RL.

³¹ Np.: 16/RL, 19/RL, 27/RL.

³² Lewkowicz 383—389.

³³ Semkowicz: *Paleografia* 178.

³⁴ O powstaniu hymnów i ich autorach por. Eisenhofer II 542—555 oraz podaną tam literaturę.

³⁵ Np.: 19/RL, 27/RL.

³⁶ Np.: 12/RL, 13/RL, 15/RL, 77/RL.

niektóre hymny, tzw. h y m n i diurni, ułożone według liturgii godzin kano-
nicznych i dni tygodnia³⁷.

Gdy chodzi o lekcjonarze³⁸, które obejmują czytania brewiarzowe z Pisma
św. rozłożone na poszczególne dni tygodnia, w naszym zbiorze rękopisów litur-
gicznych takich nie ma. Nie spotkaliśmy także homiliarzy, kapitularzy, kolek-
tarzy, sermonałów, pasjonałów i legendarzy. W całości zbioru Biblioteki Pro-
wincji w Krakowie powyższe rodzaje ksiąg liturgicznych występują, lecz są
z późniejszego okresu, którego nasz temat pracy nie obejmuje.

Należy również zaznaczyć, że w całym zbiorze rękopisów liturgicznych
zgrupowanych w Bibliotece Prowincji liczną grupę stanowią kodeksy zawie-
rające: antyfony procesyjne, tropy i sekwencje, między innymi „Kyrie” z wer-
setami na koniec Ciemnej Jutrzni, śpiewy przy „Mandatum”³⁹, adoracji
Krzyża podczas Wigilii Paschalnej, dramat rezurekcyjny⁴⁰ oraz aspersionę. Są
to k a n c j o n a ł y⁴¹ (w niektórych zakonach jedynie ich części zwano proces-
jonałami).

Po zapoznaniu się z określeniem rodzajów ksiąg liturgicznych, zgromadzo-
nych w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, możemy powie-
dziedź jaka jest ich liczba. Tak więc z okresu przedtrydenckiego, który nas
interesuje, są dwa fragmenty mszału, 12 gradualów, 5 psalterzy, 8 antyfonar-
zy. W psalterzach i antyfonarzach znajdujemy hymny.

Wszystkie rękopisy liturgiczne, zwłaszcza najstarsze zgromadzone w powyż-
szej bibliotece, są w dobrym stanie i wzbudzają coraz to większe zaintere-
sowanie szczególnie muzykologów i historyków.

Rozdział III

KRYTERIA ROZPOZNAWANIA BERNARDYŃSKICH

RĘKOPISÓW LITURGICZNYCH

Rękopisy liturgiczne Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie
pochodzą z okresu zamykającego się w trzech wiekach, od II połowy XV do
II połowy XVIII wieku.

W naszym studium liturgiczno-źródłoznawczym interesują nas rękopisy
najstarsze¹. Stosunkowo łatwo można dostrzec wyciśnięte na nich piętno przez
Zakon św. Franciszka z Asyżu. Do dzisiaj jako całość zbiór tych rękopisów
liturgicznych jest niedostępny. Główną przyczyną tego jest brak dobrego, ca-
łościowego katalogu, inwentarza czy też opisu poszczególnych kodeksów.

Rękopisy liturgiczne sporządzone w skryptoriach klasztornych, znajdują-
cych się przy większych konwentach prowincji bernardyńskiej: Kraków, Lwów,
Radom, Skępe, Tarnów i innych są już zgromadzone w Bibliotece Prowincji
w Krakowie. Nie ma jednak tych, które podczas kasaty w XIX wieku do-

³⁷ Semkowicz: *Paleografia* 178; Schenk: Rps lit. 14.

³⁸ Semkowicz: *Paleografia* 178.

³⁹ Cempura: *Mandatum* 121.

⁴⁰ Lewański 130—134.

⁴¹ Danielski 40—41; Chodyński 37—38.

¹ Od chwili przybycia Jana Kapistrana do Krakowa i pierwszej fundacji przez
Zbigniewa Oleśnickiego w 1453 roku klasztoru u stóp Wawelu do ukazania się po-
trydenckiego Proprium Poloniae (Agenda — 1591 r., Officia propria — 1596, Missae
propriae — 1605).

stały się do innych bibliotek kościelnych czy państwowych. Opierając się na tych rękopisach liturgicznych, zwłaszcza najstarszych, które w chwili obecnej już są zgromadzone w Krakowie, chcemy wskazać na bardziej charakterystyczne właściwości (kryteria), po których można rozpoznać, że są to rękopisy bernardyńskie. Kryteria te dzielimy na zewnętrzne i wewnętrzne.

A. KRYTERIA ZEWNĘTRZNE

1) „IHS, Maria” pisane bardzo często czerwonym kolorem na początkowych lub końcowych kartkach w górnym marginesie poszczególnych kodeksów².

2) Wszystkie kodeksy opieczetowane są pieczęciami klasztoru OO. Bernardynów w Krakowie oraz biblioteki OO. Bernardynów we Lwowie³. To nas też naprowadza, że mamy do czynienia z księgami proveniencji bernardyńskiej.

3) Sygnatury znajdujące się na wyklejkach okładek lub kartach ochronnych i na grzbietach opraw. Kodeksy pochodzenia lwowskiego mają numer sygnatury odbity numeratorem oraz symbole literowe „H”, „J” z kolejną cyfrą arabską nadaną przez bibliotekarza przy wciąganiu ich do spisu ksiąg bibliotecznych⁴. Kodeksy proveniencji klasztoru krakowskiego mają na wyklejkach lub kartach ochronnych, niekiedy na kartach początkowych, sygnaturę z numerem pisanym ołówkiem albo kredką koloru niebieskiego lub czerwonego⁵.

4) Notatki kronikarskie⁶ często podają skryptoria i związane z nimi biblioteki w Krakowie i we Lwowie, jako miejsce pochodzenia i przeznaczenia poszczególnych kodeksów.

B. KRYTERIA WEWNĘTRZNE

1) Wszystkie rękopisy mają oddzielone od siebie Proprium de Tempore, Sanctorum czy Commune Sanctorum, względnie każde proprium stanowi oddzielny tom księgi liturgicznej⁷. Wyraźnie można zauważyć, że części proprium (de Tempore, Sanctorum, Commune Sanctorum) stanowią w zbiorach bernardyńskich odrębne tomy⁸.

2) W Commune Sanctorum spotykamy się z charakterystyczną strukturą formularza mszalnego. Najpierw umieszczone są wszystkie in-

² Zob. — 3/RL k. 3, 8/RL k. 2v., 11/RL k. 15., 16/RL k. Iiv., 6/RL k. 195, 12/RL s. 352.

³ Oto treść pieczęci: „Biblioteka klasztoru OO. Bernardynów w Krakowie”, kształtu owalnego, o rozmiarach 2,5×5 cm; por. 1/RL, 6/RL, 8/RL, 9/RL, 10/RL; „Biblioteka OO. Bernardynów we Lwowie”, kształtu owalnego, wielkości 3,7×5 cm; por. 2/RL, 3/RL, 7/RL, 11/RL, 12/RL, 13/RL, 15/RL, 16/RL, 17/RL.

⁴ Kantak Ber ĩ s. XIX; 2/RL, 3/RL, 7/RL, 11/RL, 12/RL, 13/RL, 15/RL, 16/RL, 17/RL.

⁵ 1/RL, 6/RL, 8/RL, 9/RL, 10/RL, 19/RL, 77/RL, 78/RL.

⁶ a) „Plura missalia manu propria scripsit” — 27/RL; „precipue pro loco Cracoviensi et psalterium, nec non Commune Sanctorum pro choro Cracoviensi” — 14/RL, 18/RL, 77/RL, 78/RL; „...laudibus scripsit per loca” — 3/RL, 4/RL, 5/RL, 1/RL; „...terminatum hoc psalterium, orate pro eo unum Ave Maria — Cracovie...” — 12/RL, 3/RL.

b) Szczołka 35—36; Miodońsk a: *Graduał Odrowążów* 59.

⁷ 1/RL, 2/RL, 3/RL, 5/RL, 7/RL, 10/RL, 14/RL, 78/RL.

⁸ Szczołka 44; (Jedynie w 18/RL nie spotkałem wyraźnego rozgraniczenia między Proprium de Tempore, a Sanctorum).

troity, gradualy, ofertoria, a w końcu wszystkie komunie⁹.

3) W Ordinarium missae występują:

a) *Kyrie adwentowe* i *roratne*, których nie ma w innych wcześniejszych gradualach franciszkańskich¹⁰. *Kyrie adwentowe* według notatki pochodzi z Włoch¹¹.

b) *Agnus Dei* bardzo charakterystyczne, śpiewane wyłącznie w ośrodkach grupy franciszkańskiej, oznaczone przez J. Pikulika jako XI, XII, XIV, występujące w naszych gradualach¹².

4) *Święta bernardyńskie*:

a) W *Proprium Sanctorum* spotykamy się ze zjawiskiem przedstawiania świąt, co jednak nie wpływa na liturgiczny bieg roku kościelnego, a wyraźnie naprowadza na dodatkową właściwość ksiąg liturgicznych wykonanych w naszych skryptoriach¹³.

b) W *Litanii do Wszystkich Świętych* czy w *Proprium Sanctorum* powtarzają się imiona świętych: Franciszek, Klara, Dominik, Bernardyn, Stanisław, Mikołaj, Ludwik, Anna, Katarzyna, Małgorzata, Jadwiga¹⁴.

c) Charakterystyczna jest też bernardyńska klasyfikacja świąt¹⁵:

in duplicibus maioribus,
in duplicibus minoribus,
in semiduplicibus festis maioribus,
in semiduplicibus festis,
in dominicis diebus,
pro defunctis.

5) *Chorał*:

a) *Bernardyńskie rpsy* liturgiczne reprezentują zwłaszcza chorał rzymski (*Nota quadrata*, wersja romańska), oparty na przepisach zawartych w „*Ista rubrica*”¹⁶, którą znajdujemy już w *Graduale klarysek* krakowskich ok. 1234—

⁹ 3/RL k. 116v i passim, 5/RL k. 154v i passim, 9/RL k. 77 i passim, 11/RL k. 97 i passim.

¹⁰ Bąk 95; 1/RL, 5/RL, 7/RL, 14/RL.

¹¹ 14/RL — notatka na okładce: „Ten kyrieleyson novo slozon a novo zwloch przynyessyon ama bicz spyevan v adwenth y wyełky post przed wyełkanocza telko vnyedyzelye bo mi spyevami velvowye przetho vy y tez syewayczye” (to *Kyrie* zostało z Włoch przywiezione, przeznaczone jest na okres *Adwentu* i *Wielkiego Postu* tylko na *Niedziele*; śpiewajcie go, bo my we *Lwowie* śpiewamy — jest to parafraza powyższej notatki).

¹² Indeks śpiewów 155—156, 246 i passim do 347; 1/RL, 2/RL, 3/RL, 7/RL, 11/RL, 14/RL, 78/RL.

¹³ 3/RL, 5/RL, 9/RL, 27/RL.

¹⁴ 7/RL, 9/RL, 18/RL, 27/RL.

¹⁵ Indeks śpiewów 145; np. 1/RL, 2/RL, 11/RL, 14/RL, 45/RL, 46/RL, 77/RL.

¹⁶ Oto pełny tekst instrukcji „*Ista rubrica*”:

a) „*Ista rubrica* ponatur in prima pagina gradualium singulorum.

b) In primis iniungitur fratribus, ut de cetero tam in gradualibus, quam in antiphonariis nocturnis et aliis faciant notam quadratam et quattuor lineas omnes rubras sine nigras et littera aperte et distincte scribatur, ita quod nota congrue super suam litteram valeat ordinari. Et fiat lineae modo debito distantes, ne nota hic inde comprimat ab his.

c) Secundo, quod custodiant eadem litteram, eandem notam cum suis ligaturis, easdem pausas in exemplaribus correctis cum magna diligentia continentur, ut nihil scienter addito vel remoto.

d) Tertio, quod quemlibet librum scriptum post exemplaria ter ad minus anti-quam ligetur vel ponatur in choro, corrigant diligenter tam in littera, quam in nota, ne ista operascut solitum est propter defectum correctionis corrumpantur.

1260 roku (Kraków, Biblioteka Klasztoru Klarysek, ms sygn. M 205 k. 16). Instrukcja jest wynikiem reformy officium, której dokonał generał zakonu franciszkańskiego Haymon z Faversham (1240—1244)¹⁷. Powtarza ją *Graduał* pochodzący z bernardyńskiego skryptorium klasztoru krakowskiego — 2/RL k. XXIV. Według tej „rubryki” były wykonywane pozostałe rękopisy liturgiczne, powstałe w skryptorium krakowskim czy lwowskim w okresie przedtrydenckim.

b) Wyraźne są podwójne kreski oznaczające zgodnie z instrukcją „Ista rubrica” koniec intonacji kantorów¹⁸. Są one długie, ciągnące się w poprzek 4-linii, oraz krótkie umieszczone na linii 1 i 2-giej, 2 i 3-ej oraz 3 i 4-tej.

6) *Sekwencje*: „Ad honorem, Christe tuum” (o św. Bernardzie lub św. Antonim) występuje z melodią „Laudes Crucis” z tropami w liturgii polskiej¹⁹. „Surgit victor virtualis hic Franciscus triumphalis” (o św. Franciszku z Asyżu). Obie sekwencje powstały na terenie Francji i należą do twórczości franciszkańskiej²⁰. Występują od II połowy XV wieku w kodeksach bernardyńskich, gdyż franciszkańskich z tego okresu nie posiadamy.

7) W *Proprium de Tempore* zauważamy charakterystyczny element bernardyński: *Mandatum* wielkoczwartkowe, które posiada własne bernardyńskie teksty. H. Cempura²¹ opracował „Mandatum” w średniowiecznych rękopisach w Polsce na podstawie 5-ciu następujących kodeksów:

— „*Rubrica Posnaniensis Ecclesiae*” z 1474 roku²²,

— „*Rituale Vratislaviense*” z XVI wieku²³,

— „*Privilegia et obligationes ac alia monumenta literaria fraternitatis pauperum sacerdotum*” z 1562 roku²⁴,

— „*Missale Cracoviense*” z 1509 roku²⁵,

— „*Graduale de Tempore*” z ok. 1520 roku, sygn. 18/RL.

Porównując treść tekstów powyższych kodeksów można rozpoznać, że

Item dicitur de ordinariis breviarum et missalis et missalibus, etiam postquam ea habuerint.

e) Quarto, ut postquam habuerint correcta gradualia ordinaria predicta et missalia, faciant officium secundum quod in eisdem continetur. Ne faciant huiusmodi opera scribi vel notari a secularibus aliqua ratione, si habere valeant fratres ordinis qui hec scribere et notare noverunt competenter — quod si nesciunt addiscant et cogantur ad hoc per suos superiores — quia seculares omnia fere que scribunt vel notam corrumpunt.

f) Item notandum, quod quicumque cantor vel cantores aliquid incipiunt ad graduale pertinens, dicunt usque ad duas pausas simul vinctas. Similiter quando graduale vel alleluja in choro dicatur, a duobus continentur usque ad duas pausas simul vinctas. Cum autem duo qui cantant versum gradualis vel alleluja, vel ultimum versus tractus perveniunt ad duas pausas simul vinctas. Chorus complet residuum, quod sequitur et non plus.

g) Item notandum est, quod illa alleluja que notata sunt in marginalibus gradualium, iniunguntur introitibus, offertoriis cum communionibus, id est pascha et pentecosten tantum”; Por. 2/RL k. XXIV; Bąk 97.

¹⁷ Wadding A III 114—113.

¹⁸ Sułkowski 62—64; Szczotka 11; Szydełko 8; 2/RL, k. XXIV, 6/RL, 8/RL, 9/RL, 11/RL.

¹⁹ Indeks sekwencji 37—38; Kowalewicz 283; 1/RL.

²⁰ Indeks sekwencji 92, 138; 1/RL, 7/RL, 11/RL, 14/RL; Woronczak 26.

²¹ Cempura: *Mandatum* 113—129; Tenże: *Trzynastowieczne rpsy* 75; Tenże: *Graduał* 8, 31, 48, 63; Pająk 20; Szydełko 8.

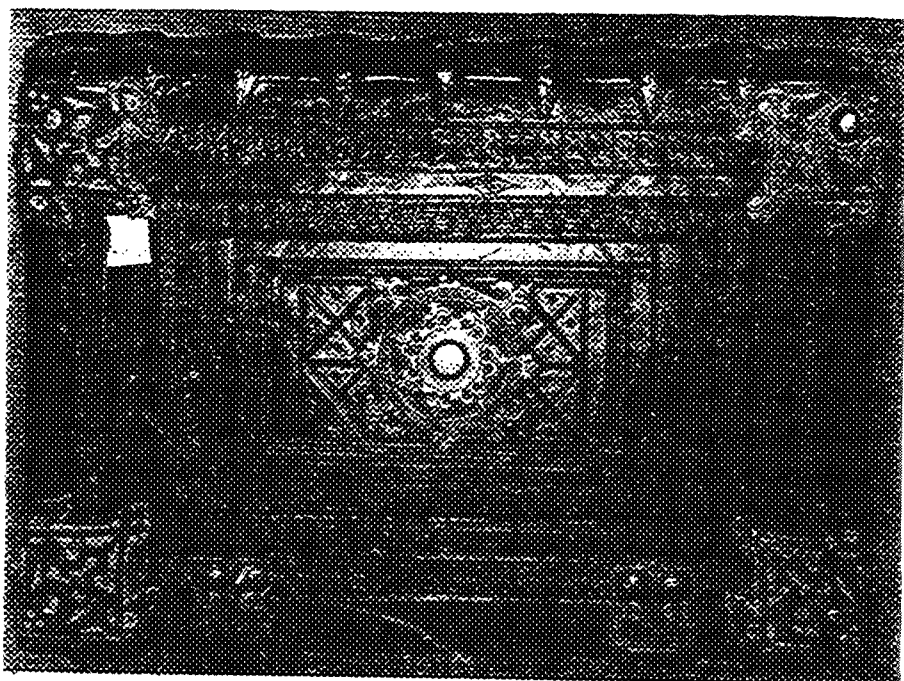
²² BRacz, sygn. 188 fol. 152—152v (ms).

²³ BUWr IQ 173 k. 82v (ms).

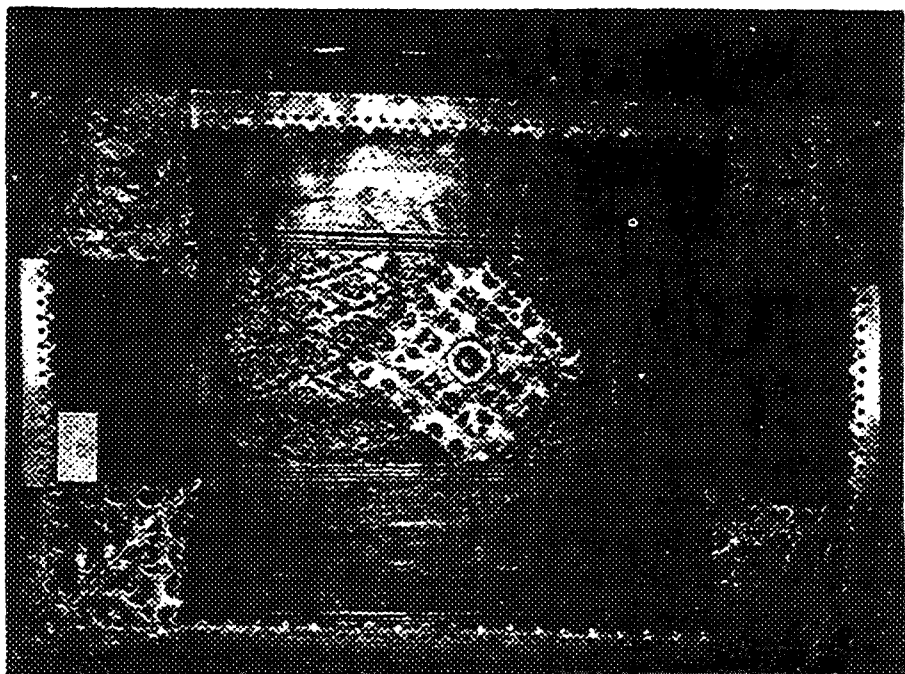
²⁴ Poznań, Archiwum Kolegiaty Marii Magdaleny, sygn. C 10 fol. 8 (ms).

²⁵ Estr XXII 429 fol. 93v.

Tabl. II. Ilustracje do pracy O. Lenarta

4. Oprawa rękopisu bernard. 77/RL

3. Oprawa rękopisu bernard. 10/RL

chodzi o kodeksy bernardyńskie: już pierwsza antyfona jest własna — „Maria ergo unxit”. Cały obrzęd jest rozbudowany z odpowiednimi rubrykami, wyjaśniającymi poszczególne czynności ²⁶.

INWENTARZ
RĘKOPISÓW LITURGICZNYCH Z XV i XVI WIEKU
BIBLIOTEKI PROWINCJI OO. BERNARDYNÓW W KRAKOWIE

Mamy różne schematy opracowywania inwentarza rękopisów liturgicznych. W naszym studium przy sporządzaniu inwentarza rękopisów liturgicznych z XV i XVI wieku, znajdujących się obecnie w Bibliotece Prowincji w Krakowie, najwięcej korzystaliśmy ze wzoru, którym posługiwał się zwłaszcza

²⁶ Np. 18/RL k. 38—40:

„Maria ergo unxit pedes Jesu et extersit capillis suis, et domus ompleta est ex odore ungenti.

Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

Tertía antiphona:

Vos vocatis me magister et domine et bene dicitis: Sum etenim. Si ergo laui vestros pedes, dominus et magister, et vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim do vobis, ut et vos ita faciatis.

Quarta antiphona:

Diligamus nos invicem, quia caritas ex Deo est; et qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est et videt Deum. Quam dilecta tabernacula tua, domine virtutum, concupiscit et deficit anima mea in atria domini.

Si tempus...

Ubi caritas est et dilectio, ibi sanctorum est congregatio; ibi nec ira est nec indignatio, sed firma caritas in perpetuum.

Cristus descendit mundum redimere, ut liberaret a morte hominem; exemplum dedit suis discipulis, ut sibi invicem pedes abluerent.

Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, misereatur nostri. Congregavit nos Cristus ad glorificandum seipsum, reple, domine, animas nostras sancto spiritu, a soli ortu et occasu, ab aquilone et mari. Mulier, que erat in ciuitate peccatrix, attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes domini lacrimis cepit rigare pedes eius, et capillis capitis suis tergebat.

Dum esset rex in accubitu suo nardus mea dedit odorem suauitatis.

Pyrwy kor tho ma spyewacz naboznye:

Venit ergo ad Simonem Petrum et dixit ei Petrus:

A tho wstawsy Pyotr ma spyewacz:

Domine, tu mihi lauas pedes.

Wtory kor to ma spyewacz:

Respondit Iesus et dixit ei:

A tho Ihesus ma spyewacz:

Quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea.

Pyrwy kor ma to spyewacz:

Dixit ei Petrus:

A to Pyotr ma spyewacz:

Domine non lauabis mihi pedes in aeternum.

Wtory kor to ma spyewacz wessele:

Respondit Ihesus et dixit ei:

Iesus ma to spyewacz:

Et si non lauero tibi pedes, non habebis partem mecum.

A tho pyrwi kor ma spyewacz:

Dixit ei Petrus:

A to lepak Pyotr ma spyewacz:

Domine non tantum pedes meos, sed et manus et caput.

albo Iesus ma zaczynacz albo kor ma spyewacz:

Si ego dominus et magister vester laui pedes vobis, quando magis debetis alter alterius lauare pedes.

P. Radó²⁷. Sporządził on inwentarz rękopisów liturgicznych w Bibliotekach na Węgrzech.

Oto elementy naszego opisu:

- 1) Tytuł, czas powstania oraz kolejny nr sygnatury (.../RL):
 - a. Tytuł znajdujący się w danym kodeksie (bez nawiasu).
 - b. Tytuł nadany przez nas na podstawie zawartości wewnętrznej (podany zawsze w nawiasie).
- 2) Opis zewnętrzny kodeksu — pismo, materiał, wymiary, notacja muzyczna, oprawa, stan zachowania, skryptor i iluminator (gdy są znani).
- 3) Proweniencja (skąd dany kodeks został przywieziony do Krakowa).
- 4) Zawartość (jako pobieżna ilustracja).
- 5) Iluminacje (ich stan zachowania).
- 6) Literatura związana z danym kodeksem.

GRADUALE z 1524 roku, sygn. 1/RL.

Lac., perg., k. III+172, 69×50 cm, pismo kilku rąk z XVI w., pierwsza ręka: k. 1—92v, druga ręka: k. 93—172, trzecia ręka: objaśnienia rubrycystyczne, por. litery „a” i „g”, fraktura gotycka;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta ciemnobrunatną skórą, tłoczona, ozdobne mosiężne okucia, na okładce wytłoczony 1676 rok;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. — br. Józef z Tyśmienicy (k. III).

Proweniencja: Bibl. Klasztoru OO. Ber Kr; wskazuje na to sygn. 4 na grzbiecie oprawy i wewnętrznej wyklejce okładki.

Zawartość:

- k. I—42: Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei, Ite missa est, Benedicamus Domino, Asperges, Vidi aquam).
- k. 46—104: Proprium missae (Intr., Offer., Comm.).
- k. 46v—72: Dedykacja Kościoła, Nawiedzenie NMP, Wniebowzięcie NMP, Ofiarowanie NMP.
- k. 97—104: Zmartwychwstanie, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, Trójcy Przenajświętszej, Boże Ciało.
- k. 107—171v: Sekwencje na święta: Bernardyna, Antoniego, Jana Chrzciciela, Piotra i Pawła, Marii Magdaleny, Anny, Wawrzyńca, Klary, Stanisława, Franciszka, Marcina, Katarzyny, Mikołaja, Dedykacji Kościoła, wielu Męczenników, Wyznawców Biskupów, święta NMP.
- k. 171v: Explicit: O Virgo virginum... Filium devotis ostende. Amen.

Iluminacje: inicjały figuralne, frakturowe, ornamentalne na k. 5v, 12, 16v, 29v, 33v, 34v, 36, 93v, 99, 101, 102v, 116v, 124, 125v, 131, 134, 136v, 141v, 145, 146v, 149, 152, 153, 154, 157, 160, 161; wiele inicjałów złożonych, zdobienia marginalne na k.: 5, 148; ślady wyciętych inicjałów i ozdób marginalnych na k.: 7, 11, 15, 33, 37, 47, 60, 66, 73, 80, 84, 93, 148.

Literatura:

Bąk 91—93, 95, 109—111; Gładysz: *Sekwencje* XV 481, 493, 495; Kantak Ber

Audite hec omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem.

.....

Benedicta sit Sancta Trinitas atque indiuisa unitas.

Confitebimur ei, quia fecit nobiscum misericordiam suam.

Benedicamus Patrem et Filium cum Sancto Spiritu”.

²⁷ Radó 1 i passim.

I 100; Kantak, Szablowski, Żarnecki 27; Kowalewicz 156, 240, 243; Pająk 14; Pikulik: *Ordinarium missae* 116—118, 120—124, 125—127; Tenże: *Sekwencje* 31, 32, 40—42, 93, 99; Tenże: *Sekwencje Adama* 174—176; Tenże: *Sekwencje Notkera* 72—78; Indeks śpiewów 200—202, 204, 205, 219—223, 243; Szczotka 4, 8—12, 17, 21, 27—32, 35, 40—42, 44; Szydełko 1 i passim.

O br. Józefie z Tyśmienicy: Kantak Ber I 100; EWK 2175; Miazga: *Credo* 203; SPKP 381.

[GRADUALE] z 1535 roku, sygn. 2/RL.

Łac., perg., k. XXIV+190, 64×43 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciążona brunatną skórą, okucia i klamry mosiężne z XVI w.; skrypt. i ilum. — br. Józef z Tyśmienicy.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to sygn. 176, dawniejsza H 82 oraz owalna pieczęć 3,7×5 cm, o treści „Biblioteka OO. Bernardynów we Lwowie” umieszczona na karcie ochronnej.

Zawartość:

k. I—XXI: *Ordinarium missae*.

k. XXII: *Asperges, Vidi aquam*.

k. XXIV: „Ista rubrica ponatur in prima pagina gradualium singulorum” (jest to fragment instrukcji dotyczącej przepisywania wszystkich ksiąg liturgicznych w skryptoriach franciszkańskich; por. Szczotka s. 10).

k. 1—190v: *Proprium de Tempore* (Intr., Grad., Offer., Comm.).

k. 1—25: Od I—IV Niedzieli Adwentu.

k. 27—62v: Od Wigilii Bożego Narodzenia do III Niedzieli po Trzech Królach.

k. 65—188: Od Niedzieli Siedemdziesiątnicy do Wielkiej Soboty.

k. 190v: *Explicit: Fuerunt... per singulos dies ubi Deus tuus*.

Iluminacje: inicjały figuralne na k. 1 — Św. Grzegorz Wielki, k. 36v — Matka Boża adoruje Dzieciątko, k. 52v — Pokłon Trzech Króli; wiele inicjałów ornamentalnych i frakturowych.

Literatura:

Bartkowski 67, 71, 75, 80, 85; Bąk 91, 92, 107, ilustr. 31, 32; Dobrowolski: *Sztuka* 242; Kantak Ber I s. XIX, 311—312; Miazga: *Credo* 31—38, 39—43 i passim; Pająk 27; Pikulik: *Ordinarium missae* 116—117, 119, 120, 124, 125, 127; Tenże: *Indeks sekwencji* 150, 168; Indeks śpiewów 164, 172, 201, 213, 226; Szczotka 16—21, 25—29 i passim; Szydełko 5, 14, 39, 42, 46, 64.

O br. Józefie z Tyśmienicy por. 1/RL, 7/RL.

[GRADUALE] z 1535 roku, sygn. 3/RL.

Łac., perg., k. 131, 64×44 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka;

not. Nota quadrata na 4-linii oraz na 5-linii, wersja romańska;

opr. deska obciążona brunatną skórą z ozdobnymi okuciami i mosiężnymi klamrami;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. — br. Józef z Tyśmienicy.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to sygn. 177 i dawniejsza H 80 na k. ochronnej oraz grzbiecie oprawy.

Zawartość:

k. 1—18: *Ordinarium missae* (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei).

- k. 3: IHS, Maria.
 k. 20v—131: Proprium de Tempore (Intr., Offer., Comm.).
 k. 20v—52v: Od Zmartwychwstania do Niedzieli wśród Oktawy Wniebowstąpienia.
 k. 55v: Zesłanie Ducha Świętego.
 k. 66: Msza „Cibavit”.
 k. 69v—105v: Od II—XXIV Niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.
 k. 116v—124v: Grad. na: IX, XIII, XIV, XV, XVI Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego.
 k. 126v—131v: Intr. na: XIX i XX Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego.
 k. 131v: Explicit: Stella caeli... Virgo mater te orar.
 Iluminacje: Inicjały figuralne na:
 k. 20v: Zmartwychwstanie;
 k. 50v: Wniebowstąpienie;
 k. 55v: Zesłanie Ducha Świętego;
 k. 66: Ostatnia Wieczerza.

Wiele inicjałów ornamentalnych i frakturowych; por. Miodońska: *Krakowskie rpsy* s. 51, 129, 132.

Literatura:

Bąk 91, 109—111; Dobrowolski: *Sztuka gotycka* 224—226; Kantak Ber I s. XIX, 100, 311—312; Indeks śpiewów 186, 198, 200, 256; Miazga: *Antyfonarz* 1372 6, 169; Tenże: *Credo* 32; Miodońska: *Krakowskie rpsy* 51, 129, 133; Pajak 26; Pikulik: *Ordinarium missae* 116—117, 119, 125, 127; Tenże: *Indeks sekwencji* 70, 77, 94, 122, 150; Szczotka 5, 8, 12—17, 26, 30—34, 37—40, 44; Radocsay tabl. XXX—XXXV, XL; Wałicki 61, 62—65.

O br. Józefie z Tyśmienicy por. 1/RL, 2/RL, 7/RL.

[ANTIPHONARIUM] z 1579 roku, sygn. 4/RL.

Łac.; perg., k. 70, 53×37 cm, pismo jednej ręki z XVI w., bastarda;
 not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;
 opr. deska obciągnięta ciemnobrunatną skórą z ornamentem figuralnym, złożonym; por. Głombiowski, Szwejkowska 120; klamry mosiężne z XVI w.; stan — dobry, inicjały; skrypt. i ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr; dawniejsza Biblioteka klasztoru Sióstr Koletek (Bernardynek) pod wezwaniem św. Agnieszki w Krakowie; por. Kantak Ber I s. XIX, 277.

Zawartość:

- k. 1v—51v: Proprium de Tempore (ant. na Ben. i Mgt.).
 k. 3—8: Od I—IV Niedzieli Adwentu.
 k. 8v—9v: Wigilia Bożego Narodzenia (ant. na Vesp.).
 k. 10v—13v: ant. na cały tydzień po III Niedzieli Adwentu.
 k. 14—26: Od I—XXIII Niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.
 k. 30—31: Od II—V Niedzieli po Trzech Królach.
 k. 31—51v: Od Siedemdziesiątnicy do Niedzieli Palmowej.
 k. 53—76: Commune Sanctorum (ant. na Ben. i Mgt.).
 k. 66: Świętego Wojciecha.
 k. 67v: Świętego Stanisława.
 k. 71: Świętej Marii Magdaleny.
 k. 76: Explicit: Gloria Patri... et Spiritui Sancto. Amen.

Iluminacje: Inicjały figuralne na:

k. 3: Święta Agnieszka;

k. 16: Święta Katarzyna.

Wiele inicjałów frakturowych; por. Semkowicz: *Paleografia* s. 47—51, 54—58, 64.

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 277; Miazga: *Antyfonarz* 1372 6, 169; Szczotka 28, 37.

[GRADUALE] z II połowy XV w., sygn. 5/RL.

Łac., perg., k. 166, 58×39 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciążona skórą z ornamentem figuralnym; por. Kantak Ber I 311—312; ozdobne okucia mosiężne, klamry z XVI w.;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr; dawniejsza klasztoru Sióstr Kołetek (Bernardynek) pod wezwaniem św. Agnieszki w Krakowie; na k. 72: objaśnienia jak siostry mają śpiewać; por. Kantak Ber I s. XIX.

Zawartość:

k. 1—7v: Ordinarium missae (Kyrie, Credo, Sanctus, Agnus Dei).

k. 4v—5: Asperges, Vidi aquam.

k. 8—156: Proprium de Tempore (Intr., Grad., Offer., Comm.).

k. 8—19: Od I Niedzieli Adwentu do Wigilii Bożego Narodzenia.

k. 19—41v: Od Wigilii Bożego Narodzenia do III Niedzieli po Trzech Królach.

k. 42—80: Od Niedzieli Siedemdziesiątnicy (Intr., Trac., Offer., Comm.) do Wielkiego Czwartku.

k. 103v: Msza „Cibavit”.

k. 106—152: Od Trójcy Przenajśw. do XXIII Niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.

k. 154—160: Intr. na: Trzech Króli, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, Trójcy Przenajśw., Boże Ciało, Świętego Jana Chrzciciela, Świętego Andrzeja ap.

k. 164—166: „Patrem omnipotentem”.

k. 166: Explicit: ...vitam venturi saeculi. Amen.

Iluminacje. Inicjały figuralne na:

k. 11v: Święty Grzegorz Wielki;

k. 24v: Matka Boża adoruje Dzieciątko;

k. 83: Zmartwychwstanie;

k. 97: Wniebowstąpienie;

k. 103v: Aniołowie przed Najświętszym Sakramentem;

k. 106: Trójca Przenajświętsza.

Zdobienia marginalne na k. 97, 102, 103v, 106; wiele inicjałów frakturowych.

Literatura:

Bartkowski 67, 69, 71, 75, 80; Bąk 91, 95, 109—111; Gładysz: *Sekwencje* 349, 353, 360; Kantak Ber I s. XIX, 311—312; Indeks śpiewów 169, 180, 198, 230, 251; Miazga: *Credo* 32, 81; Pająk 43; Pikulik: *Ordinarium missae* 120, 122—125; Tenże: *Indeks sekwencji* 70, 77, 94, 122, 150; Szczotka 12—15, 18, 19—21, 31, 44, V.

[PSALTERIUM] z II połowy XV w., sygn. 6/RL.

Łac., perg., k. II+193, 69×46 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta brunatną skórą z ornamentem linearnym i figuralnym; por. Głombiowski, Szwejkowska 120; ozdobne okucia mosiężne, ślady klamer; stan — dobry, inicjały;

skrypt. nie znany; ilum. br. Józef z Tyśmienicy.

P r o w e n i e n c j a: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr; wskazuje na to treść pieczęci biblioteki klasztoru krakowskiego; por. Kantak, Szablowski, Żarnecki s. 27.

Z a w a r t o ś ć:

k. I: Invitatorium i Ps. 94.

k. II: „Nocte surgentes vigilemus...” (hymn na Jutrznę Oktawy po Zesłaniu Ducha Świętego oraz październik).

k. 1—171: Ps. od 1—150 (na wszystkie Godziny Kanoniczne w ciągu całego tygodnia).

k. 177v—193v: Proprium de Tempore (hymny na Matutinum) w Adwencie, Boże Narodzenie, Niedzielę Męki Pańskiej, w okresie Wielkanocnym, Wniebowstąpienia, na Boże Ciało, Zesłanie Ducha Świętego, Dedykacji Kościoła.

k. 193v: Explicit: ...Gloria et honor Deo ut SS. Jesus, Maria.

I l u m i n a c j e: Inicjały figuralne na:

k. 49: Król Dawid na modlitwie;

k. 72v: Namaszczenie Dawida;

k. 119: Król Dawid w wodzie;

k. 145: Dawid gra na dzwonekch;

k. 163: Zakonnicy przy pulpicie.

Zdobienia marginalne na k. 1, 145, 165; ślady wycięc inicjału „B” na k. 1; wiele inicjałów frakturowych.

L i t e r a t u r a:

Głombiowski, Szwejkowska 120; Kantak Ber I 100; Kantak, Szablowski, Żarnecki 27, 35.

O br. Józefie z Tyśmienicy por. 1/RL, 7/RL.

[G R A D U A L E] z II połowy XV w., sygn. 7/RL.

Łac., perg., k. 232, 61×45 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta grubą brunatną skórą z tłoczeniami; por. Miodońska: *Graduał Odrowążów* s. 39; zapinki zakończone mosiężnymi skuwkami w kształcie brodatych męskich głów;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. nie znany; ilum. por. Miodońska: *Graduał Odrowążów* 40, 41, 44, 56, 60; 1/RL, 2/RL.

P r o w e n i e n c j a: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to sygn. 178 na karcie ochronnej oraz dawniejsza H 84 na grzbiecie oprawy.

Z a w a r t o ś ć:

k. 1—136: Proprium de Tempore (Intr., Grad., Offer., Comm.).

k. 1—13: Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei, Ite missa est, Benedicamus Domino).

k. 137—169: Proprium de Sanctis (Intr., Grad., Offer., Comm.) na święta: Agaty, Walentego, Katedry Świętego Piotra, Grzegorza, Piotra i Pawła, Michała Archaniola, Jana Kapistrana, Franciszka z Asyżu, Ludwika z Tuluzji bpa.

k. 169—204: Commune sanctorum (Intr., Grad., Offer., Comm.).

- k. 204—232: Msza żałobna oraz teksty związane ze świętami roku liturgicznego: Wielkanoc, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, Trójcy Przenajświętszej, Boże Ciało, Niepokalane Poczęcie NMP, Nawiedzenie św. Elżbiety, Wniebowzięcie, Narodzenie NMP, św. Franciszka z Asyżu, Wszystkich Świętych, Aniołów Stróżów (ten ostatni zapis stanowi późniejsze uzupełnienie).
- k. 192v: Napis: „O Regina poli, scriptores linguere noli, sed viv[ific]a illum et lumen inpera divinum”.

Iluminacje. Inicjały figuralne na:

- k. 1: Matka Boża adorowana przez fundatora;
 k. 12: Dzieciątko adorowane przez fundatorkę;
 k. 66: Zmartwychwstanie;
 k. 81v: Wniebowstąpienie;
 k. 85: Zesłanie Ducha Świętego;
 k. 91: B[enedicta sit Sancta Trinitas];
 k. 92: Izraelici zbierający mannę;
 k. 143v: Koronacja NMP;
 k. 145: Chrystus Zmartwychwstały ukazujący się Matce Bożej.

Zdobienia marginalne na k. 1, 12, 66, 81, 85, 91, 92, 146, 148, 157v, 169.

Literatura:

Bąk 91, 96, 109—111, ilustr. 30; Kantak Ber I s. XIX; Malinowski 29, 38; Miazga: *Credo* 32, 76; Miodońska: *Graduał Odrowążów* 39—42, 44—46, 48, 50—53, 59, tabl. I, IIIa, Va, VII—IX, Xa, Xb; T a ż: *Rex Regum* 49; Pikulik: *Ordinarium missae* 116, 117, 118—120, 121, 123, 125—127; T e n ż e: *Sekwencje Notkera* 72—76; Szczotka 1, 4, 7, 8, 44, k. V; Szydełko 39, 40, 44, 46, 64.

ANTIPHONALE z I połowy XVI w., sygn. 8/RL.

Łac., perg., k. 100, 77×58 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka;
 not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciążona ciemnobrunatną skórą, mosiężne okucia i klamry z XVI w. (zachowała się tylko jedna);

stan — dobry, inicjały;

skrypt. nie znany; ilum. — br. Józef z Tyśmienicy.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr; wskazuje na to treść pieczęci biblioteki krakowskiej oraz sygn. 1 na wewnętrznej stronie okładki.

Zawartość:

- k. 1—40: Ordinarium Divini Officii.
 k. 41—81v: Proprium de Sanctis (ant. na Vesp., Laud. i Godziny Mniejsze) na święta: Marka, Filipa, Jakuba, Heleny, Jana, Michała, Stanisława, Bernardyna, Barnaby, Antoniego, Jana Chrzyciela, Pawła, Jana, Piotra i Pawła, Piotra i Jana, Bonawentury, Marii Magdaleny, Jakuba, Anny, Marty.
 k. 82—91: Commune Sanctorum (ant. na Mgt., Laud. i Godziny Mniejsze).
 k. 92—94: Komplet niedzielnia.
 k. 95—99v: Antyfony Maryjne oraz o Patronach Zakonu (Franciszku, Antonim, Ludwiku, Bernardynie, Bonawenturze, Klarze).
 k. 100: Explicit: ...dona Spiritum ac polorum iura. Alleluia.

Iluminacje: inicjały ornamentalne na k. 15, 23v, 30v, 35v, 43, 46v, 51v, 58, 68, 71, 74, 76v, 92, 95, 96, 97, 98; zdobienia marginalne na k. 34v, 35v, 43, 46v.

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 311—312.

GRADUALE de Sanctis z I połowy XVI w., sygn. 9/RL.

Łac., perg., k. I+165, 78×56 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; opr. deska obciągnięta skórą z ornamentacją geometryczną, ślady złocienia, ozdobne mosiężne okucia, klamry, wytłoczony 1525 rok; stan — dobry, inicjały; skrypt. nie znany; ilum. br. Józef z Tyśmienicy.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr, na co wskazuje sygn. 3 na karcie ochronnej oraz pieczęć biblioteki klasztoru krakowskiego.

Zawartość:

- k. 1—76v: Proprium de Sanctis (Intr., Grad., Offer., Comm., Sekwencje).
 k. I: „In nomine Domini Jesu qui est alpha et omega. Incipit GRADUALE de Sanctis per anni totius circulum. Et primo in Vigilia Andree — Introitus”.
 k. 77—156: Commune Sanctorum (Intr., Grad., Offer., Comm. — w każdym komunale jest ich po kilka, nawet siedem).
 k. 156v—161: Trac. na: Uroczystość Trójcy Przenajśw., Zesłania Ducha Świętego, Krzyża Świętego, w Komunale Apostołów i Męczenników, Jednego Męczennika, Wyznawcy biskupa i nie biskupa oraz Dziewic.
 k. 161v—166v: Msze wotywnie (Intr., Trac., Offer., Comm.) — o Trójcy Przenajświętszej, Duchu Świętym, Krzyżu Świętym, NMP („Salve Sancta”), o Pokój.
 k. 166v: Explicit: ...benedic anima mea Domino.

Iluminacje: inicjały ornamentalne na k. 1v, 21v, 27v, 73v, 75v, 175; zdobienia marginalne na k. 1v, 21v, 69v, 78v, 85, 97, 128, 157; wycięte inicjały oraz ozdoby marginalne na k. 7, 17v, 58, 69v, 77v, 78v, 85, 97, 128, 137, 139; k. 68 cała wycięta.

Literatura:

Bak 91, 93, ilustr. 33; Kantak Ber I 100; Kowalewicz 240, 243.

O br. Józefie z Tyśmienicy por. 1/RL, 2/RL, 7/RL, 8/RL.

[GRADUALE] z I połowy XVI w., sygn. 10/RL.

Łac., perg., k. 190, 71×51 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; opr. wykonana w 1965 roku dokładnie odtwarza poprzednią z XVI wieku, deska, skóra, ornament roślinny, ozdobne okucia i klamry miedziane; stan — dobry, inicjały; skrypt. nie znany; ilum. br. Józef z Tyśmienicy.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr; wskazuje na to treść pieczęci biblioteki klasztoru krakowskiego, kształtu owalnego o rozmiarach 2,5×5 cm.

Zawartość:

- k. 4—190v: Proprium de Tempore (Intr., Grad., Offer., Comm.).
 k. 4—68: Od I Niedzieli Adwentu do III Niedzieli po Trzech Królach.
 k. 68—166: Od Niedzieli Siedemdziesiątnicy do Niedzieli Palmowej.
 k. 179v—183v: Wersety do Trac. na Niedzielę Palmową.
 k. 185: Wielki Poniedziałek.
 k. 188: Wielki Wtorek.

k. 190v: Wielka Środa.

Iluminacje: inicjały ornamentalne na wielu kartach o wielkości 10 cm; inicjał figuralny na k. 137 (fragment); inicjały wycięte na k. 53, 166.

Literatura:

Kantak Ber I 100; Szczotka 1 i passim, k. V.

[GRADUALE] z I połowy XVI w., sygn. 11/RL.

Łac., perg., k. 205, 62×41 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii oraz na 5-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta skórą z ornamentem geometrycznym i roślinnym, ślady okuć i klamer, wytłoczony 1526 rok; por. Kantak Ber I 311—312; stan — dobry, inicjały;

skrypt. nie znany; ilum. br. Józef z Tyśmienicy.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L; mówi o tym treść pieczęci biblioteki lwowskiej, sygn. 180 oraz dawniejsza H 81 na grzbiecie oprawy.

Zawartość:

k. 1—37v: Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei).

k. 15: Jesus, Maria.

k. 43v: ant. na poświęcenie chleba w dzień św. Agaty.

k. 40—93: Proprium de Sanctis (Intr., Trac., Offer., Comm.).

k. 93v—180: Commune Sanctorum (Intr., Grad., Offer., Comm.).

k. 184v—197v: Sekwencje — o św. Franciszku, na święta NMP, o św. Bernardzie, o św. Katarzynie, o św. Wawrzyńcu, Wszystkich Świętych, Krzyżu Świętym.

k. 205: „Patrem omnipotentem” (na 5-linii).

Explicit: ...Gloria iudicare... et vitam venturi saeculi. Amen.

Iluminacje. Inicjały figuralne na:

k. 40: Chrystus Nauczyciel;

k. 47: Ofiarowanie Pana Jezusa w świątyni;

k. 77v: Wniebowzięcie NMP;

k. 80v: Matka Boża z Dzieciątkiem.

Wiele inicjałów ozdobnych, zdobienia marginalne na k. 80v, inicjały frakturowe na wielu kartach.

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 311—312; Miazga: *Credo* 32 i passim do 107; Pikulik: *Sekwencje* 32; Tenże: *Sekwencje Notkera* 74—77; Tenże: *Ordinarium missae* 111 i passim do 130.

O br. Józefie z Tyśmienicy por. 1/RL, 2/RL, 7/RL.

[PSALTERIUM] z 1479 roku, sygn. 12/RL.

Łac., perg., s. 353, 60×41 cm, pismo jednej ręki z XV w., fraktura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta skórą z ornamentem geometrycznym i roślinnym, ozdobne okucia mosiężne, klamry (gotycka oprawa tłoczona; por. Głombiowski, Szwejkowska 120);

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. o Bernardyn z Żarnowca.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to treść pieczęci biblioteki klasztoru lwowskiego, sygn. 179 oraz dawniejsza J 85 na grzbiecie oprawy; por. Kantak Ber I s. XIX.

Zawartość:

- s. 1—325: Psalterium (Ps. 1—150 na cały tydzień).
 s. 326—352: Proprium de Tempore (Adwent, Boże Narodzenie, Trzech Króli, okres Męki Pańskiej, okres Wielkanocy, Wniebowstąpienia, Zesłania Ducha Świętego, Bożego Ciała i Trójcy Przenajświętszej).
 s. 352: *Jesús, María, Franciscus* (czerwonym inkaustem na dolnym marginesie); nieco wyżej: „Anno Domini 1479 per fratrem Bernardinum de Żarnowiec in die Beate Marie ad Nives terminatum hoc psalterium. Orate pro eo unum Ave Maria. Cracovie — IHS — Maria”.
 s. 353: Explicit: *O sola magnarum urbium maior Bethleem... poluis sepulchrum predocet. Gloria.*

Illuminacje. Inicjały figuralne na:

- s. 1: Chrystus Zmartwychwstały;
 s. 73: Jezus na modlitwie w Ogrójcu;
 s. 110: Jezus przed Sądem;
 s. 145: Biczowanie Pana Jezusa;
 s. 181: Cierniem ukoronowanie Pana Jezusa;
 s. 233: Ukrzyżowanie Pana Jezusa;
 s. 274: Niewiasty przy grobie;
 s. 328: Maryja adoruje Dzieciątko w żłobku.

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 100; SPKP 59.

O o. Bernardynie z Żarnowca por. 12/RL s. 352; SPKP 59.

[PSALTERIUM] z 1517 roku, sygn. 13/RL.

Łac., perg., k. 161, 58×38 cm, pismo jednej ręki z XVI w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; opr. deska obciągnięta skórą, mosiężne okucia, klamry, wytłoczony napis „Anno 1517”, nieco niżej „Recreatus 1767”; stan — dobry, inicjały; skrypt. nie znany; ilum. uczniowie o. Bernardyna z Żarnowca.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L, na co wskazuje treść pieczęci biblioteki klasztoru lwowskiego, sygn. 183 oraz dawniejsza J 78.

Zawartość:

- k. 2—153: Psalterium (Ps. 1—150 na cały tydzień).
 k. 1: Invitatorium i Ps. 94.
 k. 153v—161: Proprium de Tempore (Adwent, Boże Narodzenie, Oktawa Trzech Króli, Wielki Post, Niedziela Męki Pańskiej, Oktawa Wielkanocy, Wniebowstąpienia, Zesłania Ducha Świętego, Bożego Ciała, Przemienienia Pańskiego).
 k. 161v: Explicit: *O sola magnarum urbium maior Bethleem... Gloria Tibi Domine.*

Illuminacje. Inicjały figuralne na:

- k. 2: Król Dawid gra na cytrze;
 k. 38: Bóg objawia się Dawidowi — ilustr. do Ps. Dominus illuminatio mea;
 k. 72v: Głupek z maczugą — ilustr. do Ps. Dixit insipiens;
 k. 88v: Dawid w wodzie — ilustr. do Ps. Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquae;
 k. 110v: Król Dawid „gra” na dzwonek (in Tympano);
 k. 131: Zakonnicy śpiewają przy pulpicie (czterech).
 Zdobienia marginalne na k. 2 (motywy roślinne).

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 100; SPKP 59—60.

O o. Bernardynie z Żarnowca i jego uczniach por. SPKP 59—60; 12/RL, 15/RL.

[G R A D U A L E] z II połowy XV w., sygn. 14/RL.

Łac., perg., k. XI+108, 42×32 cm, pismo jednej ręki z XV w., tekstura gotycka;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; por. Pająk s. 16 i passim; opr. deska obciągnięta w ciemnobrunatną skórę, ornament figuralny, ozdobne mosiężne okucia, resztki klamer z XVI w., oprawa w znacznej mierze zniszczona;

stan — dobry, inicjały;

skryпт. i ilum. o. Izaak ze Lwowa.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr, dawniejsza Sióstr Bernardynek z klasztoru pod wezwaniem św. Agnieszki w Krakowie; por. Kantak Ber I 264; na wyklejce okładki napis: „Pro sororibus Tertii Ordinis ad Sanctam Agnetem Cracovie commorantibus Pater Vitalis Guardianus Leopoliensis”.

Zawartość:

k. I—VIII: Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei).

k. X: Asperges me Domine, Vidi aquam.

k. 1—28v: Proprium de Tempore (Intr., Grad., Offer., Comm.) od Bożego Narodzenia do wtorku po Zmartwychwstaniu.

k. 29—33v: Proprium de Sanctis (Intr., Offer., Comm.).

k. 36v: Msza „Cibavit”.

k. 41—71: Proprium de Sanctis (Intr., Offer., Comm.).

k. 68v—71: Msza za zmarłych (Kyrie, Grad., Offer., Sanctus, Agnus Dei, Comm.).

k. 71—78: Msze wotywnie (o NMP, za grzeszników, o Pokój).

k. 78—106v: Proprium de Tempore (Intr., Grad., Offer., Comm.).

k. 106v: Explicit: ...Angelus Domini... intercessionibus adiuvemur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

Iluminacje: inicjały ornamentalne na k. 1, 3, 25, 35, 38, 44v, 50, 55; wiele inicjałów frakturowych.

Literatura:

Bąk 91; Kantak Ber I 264; Kowalewicz 240, 243; Miazga: *Credo* 32 i passim do 203; Pająk 16, 135; Pikulik: *Ordinarium missae* 111 i passim do 130; Tenże: *Sekwencje Notkera* 72—76; Szczotka 44; Szydełko 64; Wachowiak 17, 95, 109—111.

O o. Izaaku ze Lwowa por. wyklejka okładki 14/RL; Miazga: *Credo* 32, 203; Pikulik: *Sekwencje Notkera* 72—76.

[P S A L T E R I U M] z 1480 roku, sygn. 15/RL.

Łac., perg., s. 245, 58×40 cm, pismo jednej ręki z XV w., fraktura gotycka;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta w ciemnobrunatną skórę, ornament roślinny i linearny, ozdobne mosiężne okucia, dwie rozety, zapinki, wytłoczony napis: „Psalterium”;

stan — dobry, inicjały;

skryпт. i ilum. o. Bernardyn z Żarnowca; por. 15/RL s. 244.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to sygn. 182

na wewnętrznej stronie okładki oraz dawniejsza H 79 na grzbiecie oprawy;
por. Kantak Ber I s. XIX.

Zawartość:

- s. 1—170: Psalterium (Ps. 1—150 na cały tydzień).
- s. 61—75: Ps. 22, 41, 42, 83, 87, 71.
- s. 171—191: Proprium de Tempore (od Bożego Narodzenia).
- s. 195: „De Beata” (Oficjum o Matce Bożej).
- s. 192—219: Proprium de Sanctis.
- s. 220—245: Commune Sanctorum.
- s. 240: Laud. na Boże Narodzenie.
- s. 241: Oficjum na święto Stygmatów św. Franciszka z Asyżu.
- s. 245: Explicit: ...Rex magne, Rex altissimae virtutis... non dum, regit custodia. Amen.

Iluminacje. Inicjały figuralne na:

- s. 1: Chrystus — Mąż Bolesci;
- s. 88: Chrystus z insygniami władzy królewskiej;
- s. 171: Matka Boża adoruje Dzieciątko przy żłobku;
- s. 195: Matka Boża (bez Dzieciątka).

Wiele inicjałów frakturowych; zdobienia marginalne na s. 1, 88, 171.

- s. 244: napis „Anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo liber iste est scriptus per fratrem minorem, orate pro eo unum Pater Noster et Ave Maria”; por. 12/RL s. 352.

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 100.

O o. Bernardynie z Żarnowca por. SPKP 59—60; 12/RL.

[ANTIPHONARIUM] z ok. 1500 roku, sygn. 16/RL.

Łac., perg., k. II+165, 57×39 cm, pismo kilku rąk, por. Miazga: *Credo* s. 204, z XVI i XVIII wieku, fraktura gotycka;
not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;
opr. deska obcignięta w skórę brunatną, ornament linearny, okucia, klamry, oprawa tłoczona; por. Głombiowski, Szwejkowska s. 120;
stan — dobry, inicjały;
skrypt. nie znany; ilum. szkoła iluminatorska o. Bernardyna z Żarnowca; por. Kantak Ber I 100; SPKP 59.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to sygn. 181 i dawniejsza J 85; por. Kantak Ber I s. XIX.

Zawartość:

- k. IIv: IHS, Maria.
- k. 2v—69: Proprium de Tempore (ant. na Ben., i Mgt.) od I Niedzieli Adwentu do XXIV Niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.
- k. 11—13: Antyfony na Mgt. tzw. „O”.
- k. 69v—112: Proprium de Sanctis (ant. na Ben., Mgt., Laud., oraz Godziny Mniejsze).
- k. 112—118v: Commune Sanctorum (ant. na Ben., Mgt., Laud. oraz Godziny Mniejsze).
- k. 119—133v: Proprium de Tempore (tylko ant. na Ben.).
- k. 139—148: Proprium de Sanctis (tylko ant. na Ben.).
- k. 150—151v: Antyfony Maryjne (Ave Regina, Regina caeli, Salve Regina, Quae pulchra est).

- k. 152—165: Proprium de Tempore, de Sanctis i Commune Sanctorum (ant. na Godziny Mniejsze).
 k. 165: Explicit: ...Ascendit iam... collu streturiel. Benedictus.
 I l u m i n a c j e. Inicjały figuralne na:
 k. 10v: Matka Boża z Dzieciątkiem;
 k. 56v: Zmartwychwstały Chrystus (dekoracja na Boże Ciało);
 k. 98v: Wniebowzięcie NMP;
 k. 100: Narodzenie NMP;
 k. 103v: Święty Franciszek z Asyżu.
 Wiele inicjałów ozdobnych i frakturowych; szczególniejsze są na k. 1, 9, 15, 21v, 42, 43, 48v, 51v, 69v, 78v, 112v, 139, 147.

L i t e r a t u r a :

- Kantak Ber I s. XIX, 100; Miazga: *Antyfonarz 1372* 6, 169; Tenże: *Credo* 204.
 O o. Bernardynie z Żarnowca i jego szkole por. SPKP 59; Kantak Ber I 100; na k. 151: „Orate pro fratre Damiano” — zapewne idzie o ojca Damiana Andrysiewicza; por. Miazga: *Credo* 204.

[A N T I P H O N A R I U M] z 1560 roku, sygn. 17/RL.

- Łac., perg., k. 92, 51×34 cm, pismo kilku rąk z XVI i XVIII wieku, późno gotyckie;
 not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;
 opr. deska obciągnięta skórą brunatną, ornament linearny i geometryczny z XVII w.;
 stan — dobry, inicjały;
 skrypt. i ilum. o. Rafał ze Stawiszyna 17/RL k. 47; SPKP 743.

P r o w e n i e n c j a: Bibl. klasztoru OO. Ber L; wskazuje na to sygn. 184, dawniejsza sygn. J 86 oraz treść pieczęci biblioteki klasztoru Iwowskiego na wielu kartach.

Z a w a r t o ś ć :

- k. 1—8: Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei — są to karty papierowe naklejone na pergaminowych, na których było Oficjum o świętym Bernardynie).
 k. 9—19v: Proprium de Sanctis (ant. na Matutinum, Laud. i Godziny Mniejsze).
 k. 47: „Opera Raphaelis Stawiszin factum Anno Domini 1560”, Trac. na msze wotywnie o Trójcy Przenajświętszej, o Duchu Świętym, o Przenajświętszym Sakramencie, o Aniołach, o Męce Pańskiej, o Stygmatach św. Franciszka z Asyżu.
 k. 59—63: Proprium de Tempore.
 k. 64—78v: Proprium de Sanctis (ant. na I i II Vesp., Mgt., Ben.).
 k. 80: „Gaude Mater Polonia”.
 k. 81—86v: „Patrem omnipotentem” (Iwowskie z 1731 roku).
 k. 92: Explicit: „Patrem omnipotentem... venturi saeculi. Amen” (na Niedzielę Męki Pańskiej).

I l u m i n a c j e: inicjały ornamentalne gotyckie na k. 1, 10, 12v, 13, 15v, 16v, 20, 22v, 31v, 44v, 73v, 78v, 80.

L i t e r a t u r a :

- Kantak Ber I 100—101; Miazga: *Credo* 53, 60, 65, 80, 81, 96, 120, 131, 203; SPKP 743.

O o. Rafale ze Stawiszyna por. 17/RL k. 47 oraz SPKP 473.

[GRADUALE] z II połowy XVI w., sygn. 18/RL.

Łac., perg., k. 58, 38×29 cm, pismo kilku rąk z XVI w.; pierwsza ręka: k. 1—14, druga ręka: k. 15—58, późno gotyckie; por. Pająk 6, 7, 13; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; por. Pająk 12—13; opr. deska obciążona brunatną skórą, utrzymana w stylu renesansowym, ornament geometryczny i linearny, zdobione mosiężne okucia i klamry; por. Pająk 7—11; stan — dobry, inicjały; skrypt. i ilum. o. Izaak ze Lwowa.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr; por. Pająk 19—26.

Zawartość:

- k. 1—8v: Ordinarium missae (Sanctus, Agnus Dei na święta NMP, zwłaszcza soboty).
- k. 1—14: Na karty pergaminowe naklejono karty papieru ze znakiem wodnym „Tępa Podkowa” (1581—1602); por. Pająk s. 6—7.
- k. 8v—55: Proprium de Tempore (Intr., Offer., Comm.).
- k. 15—27: Lamentacje.
- k. 29—34: Litania do Wszystkich Świętych.
- k. 37: „Mandatum”.
- k. 55v: „Patrem omnipotentem” (na niedzielę).

Explicit: ...nos iunge sanctorum choris.

Iluminacje: inicjały ornamentalne oraz frakturowe na wielu kartach.

Literatura:

Cempura: *Mandatum* 114, 121; Gołos: *Zabytki muzyki* 13; Tenże: *Zabytki wielogłosowości* 27—38; Kantak Ber I s. XIX, 311—312; Lewański 130—134; Miazga: *Credo* 33; Pająk 1 i passim; Pikulik: *Ordinarium missae* 111 i passim do 130.

O o. Izaaku ze Lwowa por. 14/RL; SPKP 350.

[ANTIPHONARIUM] z II połowy XVI w., sygn. 19/RL.

Łac., perg., k. 153, 40×29 cm, pismo jednej ręki z XVI w., późno gotyckie; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; opr. deska obciążona skórą, ornament geometryczny i figuralny, ozdobne mosiężne okucia i klamry, oprawa tłoczona; por. Głombiowski, Szwejkowska 120; stan — dobry, inicjały; skrypt: br. Ambroży, por. k. 128; ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber. Kr; wskazuje na to treść pieczęci biblioteki klasztoru krakowskiego, umieszczona na wielu kartach, oraz naklejka pod sygn. na grzbiecie.

Zawartość:

- k. 1—42v: Proprium de Tempore (ant. na Mgt., Ben., Laud., Godziny Mniejsze oraz R. br.).
- k. 1—14: Od Wigilii Bożego Narodzenia do Wielkiej Soboty.
- k. 14v—42v: Od Zmartwychwstania do Bożego Ciała.
- k. 43—48v: Proprium de Sanctis (ant. na Mgt., Ben., Laud., Godziny Mniejsze).
- k. 49—78: Commune Sanctorum (Intr., Grad., Alleluia, Offer., Comm.).
- k. 82v—120v: Proprium de Sanctis (ant. na Mgt., Ben., Laud., Godziny Mniejsze oraz R. kr).
- k. 100v: Na święto Matki Bożej Śnieżnej (ant. na Mgt., Laud., Ben.).

k. 121—142v: Commune Sanctorum (ant. na Mgt., Ben., Laud., Godziny Mniejsze oraz R. kr).

k. 128: fr. Ambrosius orate pro eo (czerwonym kolorem u dołu).

k. 153: Explicit: Agnus Dei... miserere nobis.

Iluminacje: inicjały ornamentalne wielokolorowe wielkości od 3,5 do 8 cm na k. 1, 3v, 131, 132, 143, 144, 146, 148; wiele inicjałów frakturowych.

Literatura:

Kantak Ber I 311—312; SPKP 8.

O br. Ambrozym por. 19/RL k. 128; SPKP 8.

[ANTIPHONARIUM] z II połowy XV w., sygn. 27/RL.

Łac., perg., k. V+10, 35×24 cm, pismo kilku rąk, pierwsza ręka: k. I—V, druga ręka: k. 1—10, trzecia ręka na wyklejce okładki tytułowej z 1872 roku, późny gotyk;

not. Nota quadrata na 4 i 5-linii, wersja romańska;

opr. tektura obciągnięta skórą, fragmenty oprawy z XVII w.;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Ber Kr, o czym świadczy treść pieczęci biblioteki klasztoru krakowskiego, owalnego kształtu, 2,5×5 cm.

Zawartość:

k. 2—6: Oficjum za zmarłych (ant. na Mgt., Laud., Ben.).

k. 7v—10v: Litania do Wszystkich Świętych (fragment), wymienieni święci: Piotr, Paweł, Jan, Szczepan, Wawrzyniec, Wincenty, Stanisław, Sylwester, Grzegorz, Marcin, Franciszek, Antoni, Ludwik, Bernardyn, Maria Magdalena, Agnieszka, Agata, Katarzyna, Klara.

k. 10v: Explicit: Ordo ad visitationum infirmorum... locum, ubi iacet, infirmo dicendo Ps. 50.

Na wyklejce okładki tekturowej napis: „Panny — Józefa Werner, Agnieszka Wadowska przysłane z prośbą od starszej Mytyczki z Instytutu Ochrony o pożyczanie starej kapy, którą otrzymały dnia 6.I.1872 i oddały dnia 2.IX.1872 roku”.

Iluminacje: inicjały koloru czerwonego wielkości od 1,5 do 3 cm, niebieskiego 2 cm; wiele inicjałów frakturowych.

Literatura:

Kantak Ber I 100.

[ANTIPHONARIUM] z II połowy XVI w., sygn. 34/RL.

Łac., papier + perg., s. 362, 36×26 cm, pismo dwóch rąk, pierwsza ręka: s. 5—12, druga ręka: s. 13—362, późno gotyckie;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta skórą z XVIII w.;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Bernardynów w Kalwarii Zebrzdowskiej; świadczy o tym sygn. S 56 na grzbiecie oprawy i karcie ochronnej, nadana przez tamtejszego bibliotekarza.

Zawartość:

s. 1—85: Oficjum za zmarłych (ant. na Matutinum. Mgt., Laud., Ben.).

s. 86—92: Sekwencje na święta: Trójcy Przenajśw. i Boże Ciało.

- s. 116—205: Proprium de Sanctis (ant. na Mgt., I i II Vesp., Laud., Godziny Mniejsze oraz Ben.).
 s. 220—234: Sekwencje na święta: Franciszka, Marka, Podwyższenie Krzyża, Michała, Stanisława, Wojciecha.
 s. 258: „Mandatum”.
 s. 266: Missa tempore Pestis (Intr., Offer., Comm.).
 s. 277: w inicjale „S” 1619 r.;
 s. 284—347: Pasje wg Mt, Łk, Mk, J.
 Iluminacje: inicjały wielokolorowe na licznych kartach; inicjały frakturowe.

Literatura:

Kantak Ber I 100; Miazga: *Credo* 94; Pająk 23.

[GRADUALE] z 1490 roku, sygn. 45/RL.

Łac., perg., k. 59, 18×14 cm, pismo jednej ręki, późno gotyckie;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciążnięta brunatną skórą, ornament geometryczny i roślinny z XVII w., ślady oprawy z XVI w.;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku; wskazuje na to sygn. Y 12, dawniejsza proweniencja „Nowicjat w Sokalu”; mówi o tym sygn. 810 oraz k. 19v: „Pro novitiatu Soccalis”.

Zawartość:

k. 1—12v: Proprium de Sanctis (R. br. na Godziny Mniejsze).

k. 13—25: Commune Sanctorum (R. br. na Godziny Mniejsze).

k. 24v: 1490 roku.

k. 26—29v: Incipity (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei, Ite missa est) na następujące klasy świąt: maior duplex, minoribus duplicibus, minoribus semiduplicibus, dominicale, simplicibus solemnioribus, minoribus simplicibus, in ferialibus diebus.

k. 30—59: Incipity: Domine labia, Deus in adiutorium, Gloria Patri, Et ne nos, Sed libera, Exaudi Domine Jesu, Jube domne benedicere, Surge illuminare, Tu autem, Oremus, Dominus vobiscum, Alma, Ave Regina, Regina Caeli, Salve Regina, Quam pulchra est, Benedicamus Domino.

k. 59: Explicit: Ascendit Deus... Ascendens Christus in altum. Alleluia Capti.

Iluminacje: inicjały czerwone wypełnione żółtym kolorem; podobnie czarne wys. 3 cm; wiele inicjałów frakturowych.

Literatura:

Kantak Ber I 100, 311—312; Pikulik: *Ordinarium missae* 111, 116 i passim do 130.

[ANTIPHONARIUM] z II połowy XVI w., sygn. 46/RL.

Łac., perg., k. 70, 10×15 cm, pismo jednej ręki z XVI w., późno gotyckie; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; por. Miazga: *Osterprozession* 49;

opr. tektura, obciążnięta skórą białą, z XIX w.;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. i ilum. nie znany.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Bernardynów w Rzeszowie; wskazuje

zuje na to pieczęć biblioteki klasztoru rzeszowskiego, owalna, na k. 43; sygn. S 18, dawniejsza proveniencja — OO. Bernardyni — Nowicjat w Sokalu, por. k. 1: „Pro Novitiati Soccali offert. fr. Benignus Buczyński Gvard. Sokal”; por. Miazga: *Osterprozession* 75.

Zawartość:

k. 1—70v: Proprium de Tempore (R. i V. oraz ant.) na święta: Trzech Króli, Oczyszczenia NMP, Niedzielę Palmową, Wielki Czwartek, Zmartwychwstanie, Marii Magdaleny, Zesłanie Ducha Świętego, Boże Ciało, Narodzenie NMP.

k. 4: Illuminare, illuminare Jerusalem venit...

k. 19: „Mandatum”.

k. 31: Gloria Tibi Trinitas.

k. 60: Tibi laus, tibi gloria.

k. 70v: Explicit: Pro festo Visitationis... pro illa vestilla.

Illuminacje: na k. 1: inicjał ornamentalny V[erbum]: tu napis czarnym inkaustem „Pro Novitiati Soccali...”. Inicjały ornamentalne na k. 1, 4, 5v, 10v, 19v, 33, 36, 40, 41v, 44; inicjały frakturowe.

Literatura:

Kantak Ber I s. XIX, 100; Miazga: *Osterprozession* 49, 75.

[PSALTERIUM] z 1483 roku, sygn. 77/RL.

Łac., perg., k. 244, 58×39 cm, pismo jednej ręki z XV w., tekstura gotycka; not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska;

opr. deska obciągnięta w brunatną skórę, ornament linearny, geometryczny, roślinny, ozdobne mosiężne okucia i klamry z XVI wieku; por. Głombiowski, Szejnkowska 120;

stan — dobry (pomimo licznych wycięć), inicjały;

skrypt. na k. 1: „Scriptis VS”; ilum. uczniowie o. Bernardyna z Żarnowca.

Proveniencja: Bibl. klasztoru OO. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, o czym świadczy sygn. S 49 na grzbiecie okładki i k. 1; dawniejsza zapewne Bibl. klasztoru OO. Bernardynów w Krakowie.

Zawartość:

k. 1: „Inceptum est hoc opus ipsa die Decolationis Sancti Joannis Baptistae 1483, quo anno fuit maxima festis”.

k. 1v: Incipit: „Primo dierum omnium, quo mundus...”.

k. 2v—200: Psalterium (Ps. 1—150 na cały tydzień i na wszystkie Godziny Kanoniczne).

k. 200v—221: Proprium de Tempore (hymny na Matutinum, Laud.) od I Niedzieli Adwentu do Bożego Ciała.

k. 221v—238: Proprium de Sanctis.

k. 239—244: Commune Sanctorum (Matutinum i Laud.).

k. 244: Explicit: ...sanguine fuso meruit sacratum scandere caelum. Huc et ob.

Illuminacje: ślady wycięć inicjałów figuralnych na k. 35—43, 45—48, 51, 54—57, 59, 60, 70, 77, 79, 80, 85, 87—89, 90, 102, 106—108, 118, 121, 122, 129, 130, 135, 136, 141, 142, 146—148, 151, 155, 156, 158, 162, 163, 170, 176, 185, 187, 190, 192, 199, 203, 205, 209—215, 220—223, 226, 228, 230—242; podobnie jest z ozdobami marginalnymi; zachowały się jedynie inicjały ornamentalne na k. 2v, 28v, 49v, 68, 73, 99v, 123v, 143, 166v, 171v, 175, 178, 181v, 187, 193, 195, 200, 228 oraz zdobienia marginalne na k. 2v, 123v, 143, 166v, 200.

Literatura:

Głombiowski, Szwejkowska 120; Kantak Ber I 100.

O o. Bernardynie z Żarnowca i jego uczniach, por. SPKP 59—60; 12/RL, 15/RL.

[GRADUALE] z I połowy XVI w., sygn. 78/RL.

Łac., perg., k. IV+215, 56×41 cm, pismo jednej ręki, późno gotycka tekstura z XVI w.;

not. Nota quadrata na 4-linii, wersja romańska; por. Szczotka 9—13, Sutkowski 62—63;

opr. deska obciągnięta w ciemnobrunatną skórę, ornament linearny, geometryczny, ozdobne mosiężne okucia i klamry z XVI w.; por. Głombiowski, Szwejkowska 120, Szczotka 6—7;

stan — dobry, inicjały;

skrypt. nie znany; ilum. por. Szczotka 14 i passim do 32.

Proweniencja: Bibl. klasztoru OO. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej; świadczy o tym sygn. S. 47 oraz treść pieczęci klasztoru kalwaryjskiego na k. I, IV, 1v, 10, 67, 88, 104, 125, 181, 188, 189, 215 a także na wyklejce okładki.

Zawartość:

k. I—IV: Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei).

k. 1—215: Proprium de Tempore (Intr., Grad., Trac., Offer., Comm.).

k. 1—159: Od I Niedzieli Adwentu do Zesłania Ducha Świętego.

k. 164: Msza „Cibavit”.

k. 161—215: Od I—XXIII Niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.

Iluminacje: Ślady wycięć inicjałów na k. 29, 88, 123, 125, 181, 186, 187, 192, 215;

inicjały figuralne zachowane na:

k. 19v: Narodzenie Pana Jezusa;

k. 34: Pokłon Trzech Króli;

k. 119: Zmartwychwstanie;

k. 145v: Wniebowstąpienie;

k. 150v: Zesłanie Ducha Świętego;

k. 159v: Trójca Przenajświętsza;

k. 164: Ostatnia Wieczerza;

inicjały ornamentalne na k. 1, 14, 16v, 139, 141, 143v; wiele inicjałów frakturowych.

Literatura:

Ameisenowa 2, rys. 5; Bąk 91; Dobrowolski: *Sztuka* 295—296; Głombiowski, Szwejkowska 120; Indeks śpiewów 174, 205, 218, 222, 249; Kantak Ber I 100, 311—312; Miazga: *Credo* 32; Pikulik: *Ordinarium missae* 111 i passim do 130; Sutkowski 62—63; Szczotka 1 i passim.

[MISSALE plenarium] z I połowy XIII w., sygn. 103/RL.

Łac., perg., 2 fragmenty, 12×28 cm, pismo jednej ręki, łacińskie klasyczne — włoska minuskuła;

not. cheironomiczna;

bez opr.; fragmenty stanowiły wyklejki inkunabułu sygn. XV 423—424. Jest tu sześć błodo czerwonych inicjałów, wyróżnia się inicjał T[imere] wielkości 2 cm.

Zawartość:

k. 1—2: Formularz mszalny na Znalezienie Relikwii św. Szczepana diakona

(3.VIII.), na św. Cyriaka, Smaragdusa i Krescencjusza.

Obcięty fragment Ewangelii na św. Martę (29.VII.) wg Lk 10, 38.

Oto treść tekstu:

„Benedic Domine et hoc fructus nouos uuae, quos tu Domine rore caeli et inundantia pluuiarum et temporum serenitate atque tranquillitate ad maturitatem perducere dignatus es, et dedisti ea ad usus nostros cum gratiarum actione percipere, in nomine Domini nostri Jesu Christi, per quem haec omnia Domine semper bona creas.

Presta quaesumus, Domine Deus noster, ut cuius salutaria nobis intercessione reddantur: per.”; por. Gregorianum ed. Lietzmann s. 84 nr 138, 4, 5; Franz: *Benediktionen* I 370—375; tekst podobnej modlitwy do naszej s. 372.

[MISSALE plenarium] z I połowy XIII w., sygn. 104/RL.

Łac., perg., 1 fragment, 8×13,5 cm, pismo jednej ręki, łacińskie klasyczne i włoska minuskuła;

not. cheironomiczna;

bez opr.; fragment stanowił wyklejkę inkunabułu sygn. XV 428—429. Są tu dwa bladoczerwone inicjały „S” i „B”, wielkości 2 cm.

Z a w a r t o ś ć:

Część omawianego fragmentu zawiera notację cheironomiczną z bardzo wyblakłym i niewidocznym tekstem.

Zapisana jest cała strona bez podziału na kolumny.

Tekst bardziej czytelny zawiera modlitwę formularza mszalnego — Sekretę: „Sacrificium Domine quod desiderenter offerimus tibi beata... suffragatrix efficiat. per.”.

Z notacją cheironomiczną — „Eo confundantur semper... quia iniuste iniquitatem fecerunt...”.

Bez notacji od czerwonego inicjału „B” — „Beate... martiris tue, Domine, suffragiis”.

ZAKOŃCZENIE

Przedmiotem przeprowadzonych tu badań były przedtrydenckie rękopisy liturgiczne, znajdujące się obecnie w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Opisując je od strony zewnętrznej, z uwzględnieniem notacji muzycznej, proveniencji, iluminacji, literatury, podaliśmy też zawartość wewnętrzną odnośnych kodeksów.

W Zakonie franciszkańskim już od początku liturgia była dowartościowana. Tradycję tę podjęli również OO. Bernardyni od pierwszych lat pobytu na ziemiach polskich. Dlatego bernardyńskie skryptoria klasztorne w Krakowie i we Lwowie od początku swego istnienia stawiają sobie za cel, aby każdy nowo organizujący się konwent posiadał księgi liturgiczne.

Rękopisy nas interesujące w niniejszym studium są bardzo cenne, jako rękopisy liturgiczne okresu przedtrydenckiego, dla prześledzenia liturgii bernardynów i ich wpływu na życie zakonne. Pochodzą one z dwóch skryptoriów: klasztoru krakowskiego i lwowskiego. Opracowań całościowych tych zabytków nie znaleźliśmy, lecz opracowania specjalistyczne, zwłaszcza od strony muzykologicznej, których jest kilka, znacznie odsłaniają chorał używany przez bernardynów. Jest to chorał rzymski, używający w notacji muzycznej „Nota quadrata” wersji romańskiej na 4 i 5 linii.

Nasze rękopisy liturgiczne zgromadzone w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie po 1960 roku, z XV i XVI wieku, wykazują dużo wspólnych sobie właściwości. To pozwoliło nam ustalić kryteria rozpoznawania bernardyńskich rękopisów liturgicznych. Jest to bowiem sprawa ważna ze względu na dużą liczbę bernardyńskich rękopisów liturgicznych, rozproszonych po różnych bibliotekach, kościelnych i państwowych.

W wyniku niniejszego studium liturgiczno-źródłoznawczego został sporządzony inwentarz oraz wskazana literatura odnośnie najstarszych kodeksów liturgicznych w Bibliotece Prowincji w Krakowie.

Tym samym docieramy do źródeł i opracowań oraz wypełniamy, chociaż częściowo, lukę jaka była do chwili obecnej z powodu braku osobnego studium liturgiczno-źródłoznawczego, dotyczącego najstarszych bernardyńskich rękopisów liturgicznych.

Tak sporządzony inwentarz w naszej pracy, spodziewamy się, przybliży te cenne kodeksy: historykom liturgii, sztuki, poezji czy muzyki kościelnej.

Studium to nie wyczerpuje jednak w pełni zagadnień wiążących się z całym zbiorem rękopisów liturgicznych znajdujących się w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.

Pozostają do opracowania kodeksy z XVII i XVIII wieku oraz wszystkie znajdujące się poza wyżej wymienioną biblioteką OO. Bernardynów.

Niektóre kodeksy, a przynajmniej ich rodzaje, mogą stanowić odrębne prace.

Pozostaje do opracowania całościowy katalog wszystkich rękopisów liturgicznych, zgromadzonych w Bibliotece Prowincji w Krakowie oraz w Bibliotekach obcych — kościelnych i państwowych.

Dla historyków sztuki przedmiotem zainteresowania mogą być oprawy i wszelkiego rodzaju zdobienia tych kodeksów. Historycy obrzędów i ceremonii znajdują tu źródło do liturgii bernardynów, która czeka na opracowanie.

Spodziewamy się, że niniejsze studium będzie dobrym tego początkiem. Niech zatem niżej przytoczone słowa Konstytucji o liturgii Soboru Watykańskiego II stale będą aktualne również w stosunku do naszych kodeksów.

„Należy jak najrychlej zbadać i poprawić księgi liturgiczne przy pomocy znawców i z uwzględnieniem wypowiedzi biskupów z różnych stron świata” (KL 25).

„Jakkolwiek święta liturgia jest przede wszystkim oddawaniem czci Bożemu Majestatowi, zawiera jednak również bogatą treść dla pouczenia wiernego Ludu. W liturgii bowiem Bóg przemawia do swego Ludu, Chrystus w dalszym ciągu głosi Ewangelię, Lud zaś odpowiada Bogu śpiewem i modlitwą” (KL 33).